

Politikai
röpiratok

280

280
2019
11

AZ 1884-iki BUDAPESTI ORSZÁGOS ÁLT. KIÁLLITÁS.

ADALÉK ÉS TERVJAVASLAT

BUDAPESTI IPARKIÁLLITÁSOK

KÉRDÉSENEK VÉGLEGES MEGOLDÁSA IRÁNT.

SZERKESZTETTE

PLATZER ANTAL,

MŰÉPÍTÉSZ, A FŐV. FELSO IPARRAJZISKOLA ÉPÍTÉSZETI ÉS MŰSZ. OSZT. R. TANÁRA, Ő CS.
ÉS K. AP. FELSŐGE ÁLTAL „MŰVÉSZET ÉS TUDOMÁNYNAK” ADOMÁNYOZOTT ARANYÉREM, A
SZÉKES-FEHÉRVÁRI KIÁLLITÁS EZÜST ÉREM TULAJDONOSA STB.

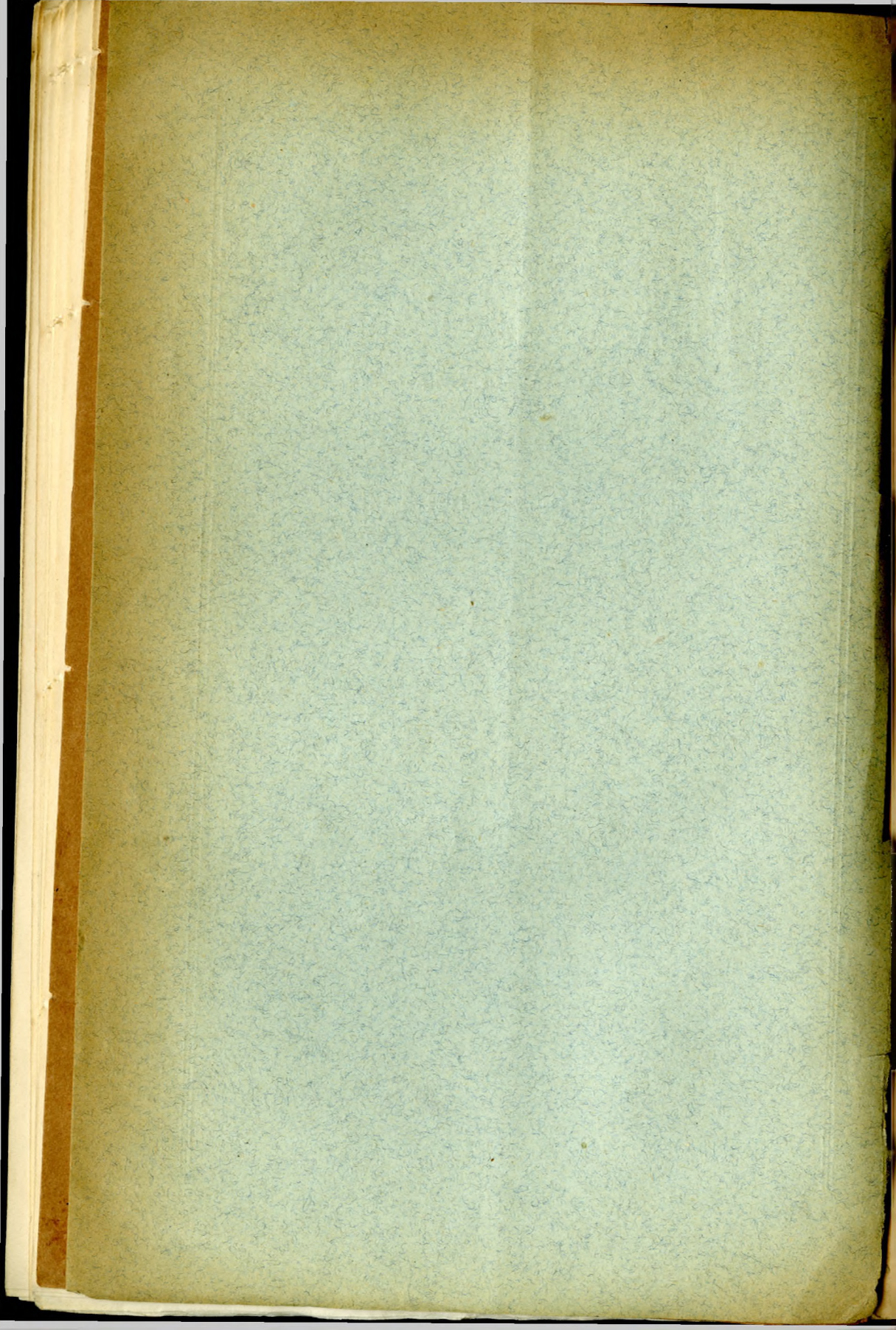
2 TERV-MELLÉKLETTEL:

A SZÉKESFEHÉRVÁRI KIÁLLITÁS HELYZETRAJZA.

A BUDAPESTI 1884-TI KIÁLLITÁS HELYZETRAJZI TERVJAVASLATA.

7
BUDAPEST, 1882.

PFEIFER FERDINÁND.

AZ 1884-iki BUDAPESTI ORSZÁGOS ÁLT. KIÁLLÍTÁS.

ADALÉK ÉS TERVJAVASLAT

A

BUDAPESTI IPARKIÁLLÍTÁSOK

KÉRDÉSÉNEK VÉGLEGES MEGOLDÁSA IRÁNT.

SZERKESZTETTE

PLATZER ANTAL,

MŰÉPÍTÉSZ, A FŐV. FELSO IPARKÖZISKOLA ÉPÍTÉSZETI ÉS MŰSZ. OSZT. R. TANÁRA, Ő CS. ÉS K. AP. FELSŐRE ÁLTAL „MŰVÉSZET ÉS TUDOMÁNYNAK” ADOMÁNYOZOTT ARANYÉREM, A SZÉKES-FEHÉRVÁRI KIÁLLÍTÁS EZÜST ÉREM TULAJDONOSA STB.

---

2 TERV-MELLÉKLETTEL:

A SZÉKESFEHÉRVÁRI KIÁLLÍTÁS HELYZETRAJZA.

A BUDAPESTI 1884-iki KIÁLLÍTÁS HELYZETRAJZI TERVJAVASLATA.

BUDAPEST, 1882.

PFEIFER FERDINÁND

DE BALLAGI GÉZA.

(Bevezetés, indok és czél.) Több egy évtizednél, hogy egy a fővárosban rendezendő országos általános iparkiállítás eszméjének létesítésével foglalatostkodnak, kisebb nagyobb szünetekben, az illetékes szakkörök, s kísérték őket fáradalmaikban érthető érdeklődéssel: iparosaink és fővárosi közönségünk egyaránt. Az 1867-iki párisi világtárlat ugyanondhatni nálunk is gyujtott, és az alkotmányos uj aeránk első éveiben, a m. k. földmivelési ipar- és kereskedelmi minister nemesak hogy hajlandó volt véleményét hallgatni az orsz. m. iparegyesületnek, általa kezdeményezett a fővárosban rendezendő kiállítás tervezetéről, s pedig főleg azon két leg-sürgősebb kérdés iránt, hogy:

1) mikor és

2) hol volna czélszerű ezen kiállitást létrehozni; sőt azonfelül már a mulhatlanul szükséges előkészületekre ki-utalványozott költséget is. (1000 frt).

Már ez előzményből, ha ez ügybeni tárgyalások tovább sem folytattak volna, legalább is az világos: hogy egy magyarországi általános kiállitás és pedig a fővárosban való rendezésének czélszerűsége s így szüksége felől akkor a magas kormány és az iparos világ s annak tényezői között teljes nézetösszhang létezett, sőt több a magyar kormány hajlandó ez ügyet pártfogásába venni s ezáltal declarálni azt annak, a minek lenni kellene: országos ügynek!

És daczára e nézetösszhangnak; az előzmények folytán biztosan várható állami pártfogásnak; daczára annak, hogy

az akkor Fest Imre kereskedelmi államtitkár elnöklete alatt folytatott tárgyalások már annyira terjedtek is, hogy költségvetési tervezet egy 1871 évi április 15-től július 15-ig tartandó magyarországi általános kiállítás részére már részletben is elkészülhetett; daczára mindannak; hogy a rendezendő kiállítás helye, megtartási ideje és a tervezet kivitelének mozzanatai megvitatva és tisztázva, nagy vonásokban megállapítva voltak: a kiállítás mai napig sem jött létre, s habár több ízben újból lett ez ügy ismét napirendre hozva, annak megvalósításában, azóta, 13 év alatt, egy lépést sem tettünk előre, mai nap ép ott állunk, hol e kérdés 1869 év közepén elejtetett; t. i. az előkészületek stadiumában!

Ezen folytonos eredménytelenség és stagnatio a fővárosban rendezendő orsz. kiállítás kérdésében igen is jellemző; az évek hosszú során át folyvást remélgetjük és tervezgetjük e kiállítást, megtartására helyet, időt azóta nem egyszer állapítottunk már meg; s mégis mulik év, év után, a kiállítás rendezése a fővárosban azonban folyton halogatást — halasztást kénytelen megérni, s ezt ép akkor, midőn a külföldön már mintegy köznapivá látjuk lenni az ipar legkülönbözőbb kiállításait.

Nem lehet, hogy e folytonos elnapolás minden alapos ok vagy okok nélkül történhessék, s hisszük, hogy aligha tévedünk, midőn ezennel kifejezést adunk annak, hogy ezen, majd úgymondhatni állandó késleltetés, bizonyos értelemben állandó bajnak kifolyása; s nézetünk szerint másban kell rejlenie annak, hogy az eddigi kísérletek egy kiállítás rendezése ügyében sikerre nem vezettek, más az ok, mint a melynek az egyszeri 1871-iki kiállítás sikertelenségének a budapesti országos kiállítás fáradhatlan harczosa R á t h K á r o l y a „Magyar Ipar“ban közölt „a magyar

iparkiállítások multban és jövőben“ czimű terjedelmes tanulmányában tulajdonítja.

Ugyanis Ráth K. e tanulmányban azt állítja, hogy az 1871-iki kiállítás költségvetésében előforduló 300.000 frtnyi államsegélynek kilátásba helyezett igénybe vétele lett volna az, mely a kereskedelmi ministerium vállalkozási kedvét végkép lehűtötte volna. Eltekintve attól, hogy e magyarázat csak egy esetre áll, nem vagyunk hajlandók alaposnak ezt sem elfogadni; mert ha 1) visszatekintünk azon időszakra a jó aratások és exportok, ép úgy mint „a gründolások“ ez arany korszakára (hogy saját szavaival éljek); nehéz azt elhinni, hogy az akkori pénzbőségben a ministerium visszaretent volna ezen összeg kiadásától, mikor első sorban a magyar iparnak használhatott volna; hisz pár évvel később, már sokkal rosszabb anyagi viszonyok között félmillió frtnyi költsékezést tett ugyancsak a magyar ipar képviseltetééséért az 1873-iki bécsi világtárlaton. De 2) 1876 óta mióta hosszabb pihenés után, a kiállítás kérdése majd folyton napirenden van, ez említett ok nem okozhatta a kiállítás folytonos késleltetését, mert nem is értek a tárgyalások soha még odáig sem, hogy az állami subvenczio kérdése még csak felvethető lett volna.

Kifejezést adtunk fent abbeli nézetünknek, mely szerint a kiállítás rendezésének ismételti, sőt eddig u gym. állandó halasztási okát állandó forrásból kifolyónak tartjuk, s e miatt igyekezetünk e sorokban oda fog terjedni, kifejtteni, constátálni ezen a fővárosban tartandó orsz. iparkiállításnak eddigi elhalasztásnak valódi tényezőit, és ha, mint hinni reményljük, ezt a jelen sorokkal elérendjük: ezen késleltési, elhalasztási tényezők elhárításához, ártalmatlanná tevéséhez, tőlünk telhetőleg javaslatokkal, indítványokkal hozzájárulni szándékunk.

Kell hogy azért egész általánossággal az iparkiállítások

lényegét, fejlődését, a mai időkig, ha csak dióhéjba szoritva is, fejtegetjük.

(Iparkiállítások lényege, nemel.) Századunk, ha elejétől vizsgálat alá vesszük, a természettudományok, a találmányok terén oly óriási haladásokat tett s tesz, minőhez hozzáfoghatót, az egész korább lefolytak egyikében sem találunk. A gőzerő feltalálása roppant lökést adott az emberiség értelmi és érzéki fejlődés menetének, s gyorsította azt, a természettudományok titkaiba mind mélyebben beható emberi szellem következtében, folyvást szaporodó újabb s újabb találmányok, nemkülönben ezek érvényesítése, értékesítése, különösen az anyagi erők pótlása tekintetében. S mindez gyakorlatban, megszüntette majdnem a távolságokat, szaporította az emberek szükségleteit, munkaerőit, s létesített óriási felszaporodását az iparcikkeknek, telepített gyári ipart. — Az iparcikkek mai gyártási stadiumában szó sem igen lehet arról, hogy az emberek egyes szükségleteihez megrendeljék az, azokat kielégítő ipartárgyakat, megfordítva állanak az egykori viszonyok: a kész és mindig új találmányu iparcikkek ismerete és behozatala eredményezi az iránta ébredő szükségletet. Mi következetesebb; nem az iparost keressük fel, hogy az új, leggyakrabban még nem is ismeretes szükségleteinket fedezzük és kielégítsük, hanem az iparosok kénytelenek iparcikkeik ismertetésére törekedni, hogy felébredjen a közönségben az ezekérti szükségletek érzete

Az iparfejlődés ezen stadiumában, midőn új és új találmányok, kutatások folytán napról napra átalakulnak, ujulnak az ipar készítményei, gyártmányai, azok mind általánosabb ismertetése iparúzó és közönség részéről egyaránt kívánatos. Az iparosok telepedési helyükön csak igen korlátolt keretben teszik azt berendezett raktárai, tárlatai segítségével; mily szűk keretben történhetik ez csak így? mert a közönség csak igen csekély mértékben fér az iparos cikkeihez, össze-

hasonlíthatása, választása igen korlátolt! Ha népes az ipar-
üzők telepeinek helye — város, országos főváros, már ez
jóval nagyobb mértékben lehetséges. De az iparcikkek
már annyi ezer- meg ezerfélék? S így mi természetesebb,
hogy e közvetítés célzatos és eredményes is legyen, mint
az, ha iparos és közönség kölcsönös megegyezéssel vala-
mikor találkozási helyül egy központot neveznek meg, melyen
egymást fellelhetik és megismerkedhetnek.

Ily hely, iy gyúpont a nyilvános kiállítás, tárlatban
lőn találva. Ez intézménynek, mint az iparfejlődés indokolta
eredmény, evvel lépést is kelle tartania, s így a nyilvános ki-
állítások 1798-ban Párisban történt első kísérlete óta mai
napig, már nagyon tanulságos fejlődési történettel bírnak.

Az első kísérletek az azt rendező város területén kívül
jelentőséggel még alig bírhattak. De csakhamar szaporod-
tak a közlekedési eszközök, az egymással való érintkezés
mindinkább könnyebbült, s hozzá, az ipar művelési kör is foly-
vást tágult. A kiállítás keretébe, tényezői szaporodását kel-
lett felvennie, a helyi kiállításból, egész vidékekre
kiható kiállítás lett, s egyszer már növekvőben, rohamosan
terjeszkedett s hódított ez intézmény az iparos körökben ép
ugy, mint a közönségében. Csakhamar az egész ország
be lőn vonva a kiállítás keretébe, be kellett vonni az összes
nemzet gyakorlati és művészi tevékenység minden ágát s így
az egész nemzet vagy ország tevékenysége eredményei, fenn-
tartási tényezői, gazdagságának forrásai, művészeti-, ipari és
gazdasági termékei és terményei elétáratlak rövidebb s hosz-
szabb időszakokban s egy központban az egész nemzet v. or-
szág elé: az országos általános kiállításokban.

Ez úton ismerhették meg az egy nemzet fiai saját nem-
zetük szellemi s anyagi erejét, képességét, s azok kútforrásait,
ez tehette őket önbizalmuvá, s így hatalmassá, nagyravá-
gyóvá!

E nagyravágyás csakhamar még tágasabb látkört kívánt. Egy tekintetre az egész világ gazdagságának forrásait, a vállalkozási szellem századéves gyümölcseit, az ezerféle felhasználását a művészetnek az iparágakra, a mechanika és chemia csodáit, melyeket az ember felfedezési szelleme és fáradhatlan kutatása a tudományok mélyeiből elővarázsolt, hogy munkáját könnyebbítsék, és segédeszközeit növeljék, az emberek milliónak szeme elé kívánták tárulni a nemzetközi világkiállításokon. A mily óriási sikernek örvendtek ez irányu első kísérletek, mégis az annyira kitágítása a kiállítások keretének, csakhamar és végre oly messze túlszárnyalta mindazon egyszerű czélokat, melyeknek valóságára a kiállítás ügye szolgálendő volt, inkább azért látszottak már utóbb rendezve, hogy a rendező nemzet politikai hatalmát és fölényét kitüntesse; s így az iparkiállítások tulajdon célja elérésére ismét más irányban kerestek módot és eszközt.

A könnyebb áttekinthetés és összehasonlíthatásszempontról az iparfoglalkozás ágai természetileg csoportosítottak, is így a csoportonkinti rendszeres kiállítás, a tulajdonképi egyes szakkiállítások rendezettek, úgy, hogy rendes idő cyclusra osztva, bizonyos idő alatt az összes iparágak találjanak képviseltetést. Ezen úgyszólván tudományos szempontból való rendezés a gyakorlati czélt az anyagi vagy szellemi termelő és a nagy fogyasztó közönség közvetítését ugyan ki nem zárta, de első sorban eszményi irányú; létesítésében szigorú rendszert és rendszerességet, a szakcsoportok sorrendje, az időközök felosztásában, igényel, de főleg az iparüzés ugyanazon központjában s helyen való megtartását követeli. A szakkiállítások ezen nem ismét egyes vidékekre szólhat, valamint országos vagy nemzetivé válhat, ha az egész ország kiállítói és közönsége a keretbe bevonatnak, de ép úgy lehet nemzetközi is, midőn bizonyos irányban az összes emberi tevékenységet előtűntetni, megismertetni a

szél. Németországban a kiállításoknak e nemeit találhatjuk most leginkább; s egyes alkalmi szakkiállításokkal, saját fővárosunkban is legutóbb ismételten találkozhattunk; de nem hallottuk még azt állítani, hogy azért e szakcsoportos kiállításaink rendszeresített tervszerű programmfolyásai volnának; hanem kiállításaink eddig azon irányban s oly osztályos csoportozatban jöttek létre, a mint egy-egy felvetett eszme képes volt magának az elsőbbséget megszerezni.

Pedig a kiállítások ezen neme, mint jeleztük, a legszigorubb rendszerességet kívánja meg s oly sokféle tekintetek és körülmények éber figyelemben való tartását, hogy az eredmények minden irányban kiaknázhatók legyenek, melyet csak előre megfontolt s részletességgel megállapított tervszerűség bír megadni.

Az egyes iparcsoportok megfelelő időszakokban a kiállításokban egymással való felváltása szükségessé teszi, hogy végre megint összpontosítsanak, hogy összegyűjtve s egybeseregelve mindazt, a mit így egyenként és egymásután szemlélhettünk, ismét együtt és összességben élénk tárassék egy országos általános kiállításon. Ez mintegy az egész ország tevékenységének nagy ünnepepét fogná képezni, melyen egyszersmind minden egyes működési téren folytatott tevékenységnek haladási fokozata, mind önmagában, mind a csoportok összegéhez viszonyítva megállapítható és tanulmányozható léssen, s mely kihatásaiban serkentéssel, buzdítással lesz az egyes szakcsoportokban külön-külön újból felveendő és folytatandó munkában!

A kiállítási intézmény ezen időleges és rendszeresen ismétlődő, folytonossága mellett, különösen az iparszak azon csoportja, melyek előállításánál a művészet alkotó ereje nélkülözhetlen, tehát az iparművészet avagy műipar, mely az újabb tanok és követelmények szerint legfőbb feltétele egy nemzet önállóságára, nemzeti létének sajátos fenn-

tartására és biztosítására, fejlődése elérésére egyéb kedvező viszonyok mellett, különösen a kiállítás intézményét állandóan szükségesli. A műipar különösen állandó tárlatot igényel, hasonlóan mint a festőművészet. A műipari tárgyaknál, mert előállításánál a képző művészetnek van s pedig legnagyobb része, mind a művészet, mind pedig az ipar szempontjából tekintendők és tekintetnek is. Miért is a művészet álláspontjából e kiállítások a stylérzék, izlés terjesztése, tehát mivelődésre hivatvák, másrészt pedig az ipar álláspontjából, azok értékesítése, elárusítása s használatba való átmenetele kívánatos. E kiállításokban az iparos tárgyait, a mint elkészíti beküldi, elárusítja vagy ujjakkal pótolja, s így folytonos kihatással van mind a közönség mind az iparos műérzéke fejlesztésére, egész nemzet vagy nép művészeti irányban való tökéletesedésére.

(Történeti adatok egyes külföldi kiállításokról).

A nyilvános iparkiállítások megalapítását Franciaország kísérlette meg először s pedig a mult század utolsóelőtti évében 1798-ban Párisban.

Az első kísérlet mindinkább fejlődő folytatást talált; melyet az „Allgemeine Bauzeitung“ nyomán következőkben feltüntetjük:

1798-iki iparkiállítás	111	kiállítóval
1801 — —	220	—
1802 — —	540	—
1806 — —	1422	—
1819 — —	1500	—
1823 — —	1648	—
1827 — —	1795	—
1834 — —	2447	—

Ezen időig a kiállítások különböző épületekben, részint feunállott (Louvre) részint pedig különböző helyeken emelt

ideiglenes épületekben tartattak meg. 1834-ben az iparkiállítás ügye annyiban ért már határozottan állandosítást, mennyiben azok megtartására állandó hely (az elyséi mezők) és rendszeres időszak, minden ötödik év, lett megállapítva és szigorúan be is tartva, a mint a következőkből észlelhető:

1839	—	—	3381	—
1844	—	—	3960	kiállítóval
1849	—	—	4532	—

1855-re esik már az I-ső párisi nemzetközi kiállítás.

Franciaországnak e példája csak később talált utánzást a többi európai nemzeteknél, s sehol sem találjuk a kiállításoknak ily szakadatlan láncolatát s rendszerességét. És ennek következése, a kiállítások önmaga alapította, — intézménye eredményezte a francziák iparának, különösen műiparának azon óriási és messzeható győzelmét, melyet minden más állam fölött az 1851-iki londoni nemzetközi versenyen, az I-ső világkiállításon aratott.

A francia országos iparkiállítások Párisban 1834 óta állandó területen, de az egyes alkalmakra emelt ideiglenes építményekben tartattak meg. Végre a londoni 1851. évi kiállítás következtében a francia köztársaság elnöke 1852. márczius 27-én következő rendeletet bocsátott ki: Tekintve, hogy Párisban épület nincs, mely nyilvános kiállításoknak szolgálna és a nemzet érzelmi igényeinek, a művészet pompás jelenségei és az ipar fejlődésnek megfelelné, tekintve továbbá, hogy az eddig kiállításokra használt épületek méltók nem voltak Franciaország hatalmához, elrendelem, hogy egy ily épület, nemzeti kiállítások számára, mely egyszersmind nyilvános ünnepélyességekre, katonai és polgári ünnepélyekre szolgáljon, az elyséi mezőkön a londoni kristálypalota mintájára emeltessék. . . .

Ezen rendelet végrehajtását egy részvénytársaság eszközölte 100 francos részvényekkel 13 millió forintnyi alaptőkét alakítván, az állam pedig 4% kamatgaranciát adott. A társaság az emelendő épületet művészet, ipar és gazdasági kiállításokra, továbbá bálók, színi előadások s nyilvános ünnepélyek rendezésére 35 évre bírja, mely idő múlva az épület a község tulajdonába megy át. Ezen iparkiállítási palota 1853. év február havában kezdetett meg és 1855. év májusra fejeztetett be, ekkor vévén kezdetét abban a párisi 1-ső világkiállítás. A palota építései Viel, továbbá Barrault és Bridel voltak. A kiállítási palotán kívül azonban még nagyszámú ideiglenes építkezésre volt szükség, mely fából eszközöltetett.

Az iparkiállítási épület	31.666 □ m.
területet foglalt el, a karzati folyósok és emeletek	22.450 □ m.
Összes fedett területe	54.116 □ m.

Az ideiglenes épületek által alkotta- tott fedett terület	61.328 □ m.
Összes fedett tér	115.444 □ m.
Szabad tér	33.613 □ m.

A 1855-iki párisi világkiállítás

területe . . . . . 149.057 □ m.

Tartama volt maj.15-től nov. 30-ig: 4,533.464 látogatóval. A kiállítás befejeztével az ideiglenes építmények eltakarítottak, de az iparkiállítási palota „P . . . . e“ Palais d'industrie a rendelt céljainak maradt fenntartva. Az állandó iparpalotát tehát az alkalmi világtárlat ünnepélyessége szentelte be, képezte mintegy zárkövének lerakási ünnepélyét.

Az 1867. II. párisi világtárlat, az elyséi mezőkön nem fért volna el, miért más helyet a 456.900 □ m. nagyságu Mars mezőt választottak. E kiállítás nevezetes Krantz igaz-

gatása alatt készült vas szerkezetű s központos elrendezésű épületei azonban meg nem maradtak; nem is volt már szüksége arra a kiállítás intézménynek, hisz megvolt az állandó kiállítási palota. A kiállítás létrehozásánál Páris városa 6 millió francot, a francia állam szintén 6 milliót, 8 milliót pedig magán-társaság előlegezett, oly formán, hogy az első bevételek az előleg törlesztéséig a társaságnak biztosítottak. Az 1878-iki III. párisi világkiállítás ismét a Mars mezőn, de a Seine folyón túl levő terület nagyobbítása folytán képezett 700.000 □ m. területen lett rendezve. Általánosan ismeretesnek és tudva levőnek feltételezhetjük azt, hogy ez a kiállítás is állandó építményt hagyott hátra a Trocadero gyönyörű elrendezésével.

Mint érintettük, nem találkozunk legalább századunk első felében még nem, egyik európai államban az imént észlelt következetességgel; de mindenütt tétettek kísérletek, amelyek sok helyütt csak is azok maradtak is, minthogy egy-egy kiállítás lefolyása után csak hosszabb idők elmúltával tétettek ismét újuló kísérletek.

Az angolok voltak azok, kik a kiállítás eszméjét csak későn karolták fel, de midőn felkarolták, a hatalmas szomszéd kiállításain szerzett tanulmányozás és tapasztalás nyomain haladva, az ország középpontjában, a fővárosban, rendszeresítve a kiállítási intézményt, Londonban 1845, 1847, és 1849-ben tartott országos jellegű iparkiállítások után, már 1851-ben a nemzetközi tárlatok rendezését kezdték meg, mely rendkívül meglepő sikerrel a Hydeparkban e célra emelt remeképületben, — az általános csodálkozás tárgyává lett — kristálypalotában volt megtartva. E remekmű fogantatási története is nagyon tanulságos, a miért a következőkben ezt röviden elősoroljuk.

Az 1851-iki világkiállítási palota tervezetére az Albert

herczeg elnöklete alatt képezett korona-választmány következő tervezési program alapján, nemzetközi pályázatot irt ki; a program főbb pontjai voltak:

1) a lehető legnagyobb területnek aránylag kevés költséggel való befedése,

2) az épület által bezárt terület, a mennyire csak lehet osztatlan egészset képezzen, a helymegosztás és czélszerűbb felhasználása szempontjából,

3) az építkezési helyen, a Hydeparkban lévő fák lehető kimélése.

240-nél több terv érkezett be, melyek mindannyian nyilvánosan ki is állítottak; megfelelőnek azonban egy sem találtatván, a korona-választmány maga szerkesztett egyet. Csak ezek után lépett fel Paxton a Devonshire herczeg kertjei és virágházainak főnöke, a kristálypalota tervével, s kitűnően, a program egyéb követelményeinek betartásán kívül, különösen az, hogy a mily gyorsasággal az felépíthető, oly könnyen lehetséges a szétszedése, s esetleg más célra való felhasználása, a kivitelre el lön fogadva. Ez épület nagyságáról a következő adatok nyújtanak némi fogalmat.

Egész hossza 554·40 méter, szélessége 122·4 m. a közép kiszökellék (Risalit) 280·8 m. hossza mellett 136·8 m. szélességgel birt; a középhajó 20 m. magas, a mellékhajók 12·6 és 6·6 m. magasak. A beépített terület nagysága kitétt . . . . . 69.044 □ m.
 míg az óriási Sz. Péter-templom Romában 17.994 □ m.
 a bécsi Sz. István templom . . . . . 4.194 □ m.
 területet foglalnak el!

Előre rendelt sorsát e rengeteg épület még sem kerülte ki, mert az 1851-iki világkiállítás berekesztése után leromboltatott, azonban alig 14 napba került egy új részvénytársaság megalakulása, mely azt a mesebeli Phönix-ként új

és szebb életre ébresztette a Sydenhami rendkívül nagyságú és felette kedvező festői parkban. A Sydenhami kristálypalota mintegy 100 méterrel rövidebb, mint elődje, 460 m. hosszú, a közép kiszökellék 110 m. széles, az oldalszárnyak pedig 90 m. szélesek; magassága azonban jóval nagyobb, t. i. 33 méter.

A kristálypalotának ez ujjaszületésénél célja és rendeltetése is módosult; mert a nép nagy tömegének nevelése és szórakozási vágya nemesbitése tüzetett ki első sorban, a mellett gyakorlati élet felé is irányult, mert találmányok és modellek, valamint működő gépezetekből népbazárt vagyis állandó világvásárt alkottak. Ismét tapasztaljuk, hogy az alkalmi kiállítás szülte eredménye az állandó épület.

Esetleg rendezendő új világkiállítás számára helyről és épületről azonban újból kellett gondoskodni; s erre nem is engedtek maguknak sok időt. Mert az 1851-iki kiállítás jóvedelmét egy alkalmas terület megszerzésére fordították azonnal, hogy jövőendő kiállítások számára legalább a terület legyen biztosítva. Ez meglévén, a lehető legnagyobb óvatossággal készített terv (tervező volt Capitain Fowke) alapján, ki lett hasítva az állandó kiállítási épületre közvetlen igénybe veendőnek mutatkozott terület, sőt az esetleges megnagyobbíthatásra is gondosan kiszemelve a területet, a megmaradt területet egy kertmívelési társaságnak engedték át, kert alakítása és kertészeti kiállítások rendezetésére.

Csak 1861-ben fogtak a kiállítási épület felépítéséhez, s alig egy év alatt be is fejezték; úgy hogy ez esetben is, mint Párisban, az állandó kiállítási palota az alkalmi 1862-iki világkiállítással tarthatta be-szentelő ünnepét!

Ez állandó iparkiállítási palota, ugy mint a párisi, kívül kőfalazással, belül üveggel fedett vasszerkezettel emeltetett; területe	88,920	□ m.
a szabad tér területe	3.150	□ m.
Az összes terület		92.070 □ m.

E két nagy nemzet kiállítási történetéből elég határozottan tűnik ki az, hogy rendszeres kiállítások főkélléke 1) első sorban a területnek kiállítások céljaira való állandó biztosítása, 2) hogy az alkalmi kiállítások képezik az állandó iparpalotának mintegy felavatási ünnepélyét.

Ez utóbbit különösen beigazolvva látjuk Münchenben. Az 1854-iki német művészeti és iparkiállítás megtartása céljából 1853. év oktobertől 1854. június ig Voit építészeti főtanácsos terve szerint épült fel — ideiglenesen — a müncheni üvegpalota, most iparkiállítási palota. Midőn a lebontáshoz készülődtek, kiderült hogy a lerombolási költségek majd nagyobbak, semmint az általa nyerendő anyag értéke. *) E körülmény mentette meg München városának egy helyiséget, mely azóta már a legkülönfélébb céloknak szolgált, és volt okozója annak, hogy számos ünnepély, kiállítás stb. minden nagyobb költsékezés nélkül vált lehetővé, sőt egyes kiállítások nem is nyerhettek volna különben oly jelentőséget, mint a milyennel pl. az 1876-iki és a 1879-iki nemzetközi művészeti kiállítások birtak.

Még csak egy futó pillantást vessünk legközelebbi szomszédaink ez ügyére, mielőtt a tett észleletekből és tapasztalásokból hazánk viszonyait és igényeit hasonlítva, a teendőik sorozatára áttérünk.

Az osztrák főváros 1835-ben kezdte meg az első iparkiállítást, és az csak 1839 és 1845-ben talált folytatásra;

*) Reber-Bautechnischer Führer durch München.

czen megszakítás az osztrák iparra nézve nagy hátránnyal volt, miért is azt belátva, s azon segitendő a 60-os évek második felében megkezdett iparmozgalom lázas tevékenységet fejtett ki, s ez a kiállítási intézmény folytatását az 1873-ki bécsi világkiállítással inaugurálta. A hirtelen változott gazdasági viszonyok azonban, ha az ügy fináncziális eredményén nagy csorbát ejtett is (mert 13 millió frt volt a deficit), mégis a kiállítás maradandóságra a fennt már többször tapasztaltakat újból igazolta, t. i. ez alkalmi kiállítás is egy állandó iparkiállítási palota fennállását eredményezett. A rosszul választott hely (a várostól való igen nagy távolság), továbbá az, hogy a város bővelkedik egyes kiállításokra felhasználható épületekkel, melyek a város beltelkei határában fekszenek, tehát helyi körülmények okozták csak azt, hogy eddig kiállításokra aránylag kis mértékben volt még igénybe véve.

Érdekességüknél fogva, közlünk alább a világkiállítások felül egy rövid táblázatos kimutatást.

Világkiállítások	Fedett tér □ m.	Szabad tér □ m.	Kiállítók száma	Látogatók száma
1851. London	73.147	—	13.938	6.000.000
1855. Páris	115.444	33.613	24.000	4.533.464
1862. London	95.684	3.150	28.650	6.200.000
1867. Paris	152.296	297.790	50.000	9.826.000
1873. Bécs	103 000	2.500.000	51.200	12.200.000
1878. Páris	250.000	450.000	53.200	15.600.000

(Hazánk kiállításai.) Áttérhetünk a felsoroltak után most már hazánkra, hogy lássuk mi történt eddig nálunk,

a jelen század szülte kérdés, az iparfejlődés indokolta eredménynek, a kiállítási intézménynek létesítése, ápolása és állandósítása körül.

Az első magyar iparkiállítás 1842-ben a pesti redoute helyiségekben tartatott.

A mily érdekes volna az akkori iparállapotok és egyéb viszonyokra való visszaemlékezés, czélunk nem engedi, hogy azt bővebben telessük, különben is terjedelmesen ismertette azt legújabbán Ráth K. a fent idézett tanulmányában. De már akkor is a hivatalos kiállítási jelentésben, mely Kossuth Lajos által szerkesztetett, találjuk nem egyszer kifejezve: hogy azon első kiállítás kezdet csupán, mely folytatást ismételtén kíván, hogy az iparügy fontosságához képest, annak fejlődésére, emelésére háttással legyen! A megkezdett kísérlet talált folytatásra, mert 1843-ban és 1846-ban rendeztetett még 2-ik és 3-ik iparkiállítás Pesten. Összesen tehát volt

iparkiállítás 1842-ben —	213	kiállítóval
„ 1843-ban —	241	„
„ 1846-ban már	506	„

S ekkor megszakadt az oly szép kezdetnek indult lánczolat, és Magyarország fővárosában azóta maig (36 év alatt) országos iparkiállítás nem létesült.

Nem akarunk reflectálni az akkor ezen lánczolat megszakítását szükségképen eredményező politikai viszonyokra. Csak ott kezdhettük meg tárgyalási fonalunk felvételét, melyről e sorok bevezetésében szólottunk, midőn az 1869. évben a tárgyalások egy Budapesten tartandó országos ált. iparkiállítás felől megindultak. — Azonban, mint tudjuk, e tárgyalások ép úgy mint a később újból meg újból felvételtek, mindeddig megghiúsultak, eredményhez nem vezettek.

Az iparkiállítások intézménye azonban, a mint történetéből láthatjuk, mindenfelé folyton tért hódított; s így ná-

lunk hol az iparüzés bár lassan is, de fejlődött és terjeszkedett, nem maradhatott el annak szükségképi követelése kiállítási kísérlet iránt, s mert az ország fővárosa az iparüzés központja és gyűlhelye, össztelepe a kiállítási intézmény felkarolásában, rendezésében az általános várakozásnak meg nem felelt, az egyes arra képesnek hitt vidéki városainknak kellett a már továbbra nem halasztható volt intézmény meghonosítását, az orsz. iparkiállítások rendezését megkísérteniük.

Minden más államnál látjuk, hogy az országra szóló összintézkedéseknek sehol másutt, mint a fővárosban adnak helyet. E miatt az iparkiállítási kérdés megoldására leginkább és legelső sorban az összes államok fővárosai vállalkoztak és mint mindenünnen bizonyítva találjuk, csak is azok vállalkozhattak tartós, állandó sikerrel.

Mily tévesen lett eddig nálunk is az iparkiállítási intézmény felfogva, látszik különösen abból, hogy még azok is, kik e kérdéssel teljesen tisztában vannak, még kénytelenítve látják magukat engedni annyiban: hogy bizonyítgatásnak van helye arra, hogy most a fővárosban rendeztessék országos iparkiállítás; s az indokolást abban találják: mert már a vidéki városok jó példája is arra buzdít.

Azthisszük, az egyedül helyes következtetés az, hogy vidéki városaink, az orsz. iparkiállítások rendezése által közvetlenül az ország s különösen a főváros mulasztását ütötték helyre; s azért nemcsak teljesen jogosult, hanem igen is felette kívánatos és időszerű volt — kötelességszerűnek is mondhatnánk — hogy az országos általános iparkiállítás-

na k a fő városban tartandó előtérbe és napi-rendre való hozatala, valahára erélylyel újból megkezdessék, s míg az megoldását nem találja, visszavétetnie onnan nem is szabad!

Ezek értelmében alig volna szükség arra, hogy helyi kérdésekkel, lakossággal, a látogatók elszállásolásával s számos más ily részletességgel lépjünk ezen amugy már elvileg eldöntött kérdés mellé; a kiállítás minden irányban való nagyobb szerűbb felfogása, mintaszerű csoportosítása, felállítása, elhelyezése, a birálat megejtése magasabb szempontokból stb. mind másodrendű érvekké alacsonyulnak: ha a fentiek következtében azt megfontolásunk tárgyává tesszük, hogy a vidéken tartott ország kiállítások e központkivülisége által (excentricussága) anyagi lag is, erkölcsileg is az ország fő városának jelentősége alá esnek!

Az 1871-ki budapesti országos általános iparkiállítás célba vett rendezésének meg hiúsulta után a vidéken következő iparkiállítások tartattak meg:

1872. Kecskemét 575 kiállítóval.

1876. Szeged 2227 kiállítóval.

1879. Székesfehérvár 3271 kiállítóval.

Kitűnik már a kiállítók számának ily nagymérvű szaporodásából is, milyen időszerűek voltak e kiállítások; s hogy mennyire volt a közönség érdeke azok iránt éber és feszült, abból teljesen világos, hogy mindannyia ezen kiállításoknak aránylag felette szép jövedelemnek örvendett, s pedig:

1872. Kecskemét tiszta jövedelme 1343 frt, közel 10.000 frt kiállítási budgetnél.

1876. Szeged tiszta jövedelme 13.833 frt, 40.594 frt kiállítási budgetnél.

1879. Sz.-Fehérvár tiszta jövedelme 26.704 frt, a kiállítási budget 94.692 frt.

Azonkívül az első és az utóbbi kiállításnak főtényezői sorában a fővárosi iparosság foglalt helyet, s nem kevesebb része volt a fővárosi iparosságnak Szegeden is; itt 18%-át, Székesfehérvárt 20%-át tette a főváros iparossága az összes kiállítóknak; míg az ott helybeliek Szegeden 24% és Székesfehérvárt csak 8%-át tették.

S így sem nem helyes, de nem is méltányos a főváros iparosait mindig kényszeríteni arra, hogy készítményeikkel, iparcikkeikkel városról, városra vándoroljanak, s ezáltal az ő terheiket evvel is szaporítsuk; mikor a vidékieknek érdekeltsége és természetes vonzalma a társadalmi, értelmi és anyagi erők központja, a főváros iránt oly könnyen találhat fokozódást, és ép oly könnyen kielégítést.

(Budapesten rendezendő kiállítás feltételei.)

A kiállítási történet fent közlött néhány adata, különösen az iparüzés két leginkább fejlődött és haladott nemzetéről: a francia, mint a műipar, az angol mint a gépipar, mivelőiről, kifejtette: hogy ezen meglepő eredmények előidézésében az iparkiállítások intézményének helyes alapokra fektetése és rendszeres ápolása és tovafejlesztésének óriási osztályrésze van, s hogy az egész országra nézve, kezdeményező, irányadó mindig csak a főváros volt. Ez adta meg az impulzust, és a mellett csak, hogy az intézmény rendszeressége a fővárosban biztossággal volt helyezve, a vidéken is, különösen egyes ipariüző ágak külön gyúpontján, külön szakkiállítások tartották fenn magukat.

Hazánk fővárosában is az iparkiállítások intézménye, nemcsak a küszöbön álló orsz. kiállítás ez egyszeri alkalmából volna elintézendő, hanem annak megoldásánál tekintettel kellene lennünk egy végleges, jövő időkre is kiható szervezetre, különösen a kiállítások

fejlődöttsége azon irányában, hogy az alkalmi ünnepélyes orsz. ált. kiállítás megkezdése legyen, a rendszeres szakcsoporthoz kiállításoknak; tehát a kiállítás folytonosságának.

Ezen tekintetek figyelembe vétele Budapest fővárosára nézve csak első pillanatra okozand nagyobb nehézségeket; s szerintünk ha ezen: tehát a kiállítási intézmény végleges, állandó elintézése megkíséreltetnék már most; megtörténhetnének a véglegesség iránt a megállapodások ép azon idő alatt is, és nem nagyobb nehézségek leküzdésével, semmint ha a tárgyalásokat csak is az egy konkrét esetre az 1884-iki kiállítás alkalmára csupán szoritjuk; — eredmény tekintetében még hasonlatokat húzni, e két elintézési mód között, hisszük teljesen felesleges.

A kérdést azonban még bővebben fejtegetni és világtani kívánjuk.

Ugyanis fenntartva, mit a vidéki kiállítások létesítési okozatjáról mondtunk, könnyebben fogunk czélhoz érni, ha a hazai viszonyaink között létesült kiállításokból, a belső rendezésre vonatkozólag, inkább ezeket, semmint a külföldi kiállításokat vesszük irányadóul.

Sőt menjünk tovább és vonjunk párhuzamot a vidéken rendezett kiállításaink és egy esetleg Budapesten rendezendő kiállítás között. Mindenek előtt is természetesnek kell találnunk, hogy az igények, melyek a fővárosban rendezendő iparkiállításához fűződnek, sokkal és jóval nagyobbak, semmint azokat a vidéken tartottakhoz mérni lehetett.

A fővárosban tartandó kiállításnak:

1. jóval több kiállítóval, ép úgy számosabb látogatóval kell számolnia, s így külterjedelemre nézve tetemesen felülmulná minden eddigi vidéken tartott orsz. kiállítást;

2. annak következtében a kiállítás időtartama is sokkal hosszabb időszakra lesz kiterjesztendő;

3. rendszer tekintetében tökéletesnek és példásnak kell lennie, mind a rendezés, mind a bírálat, statistika s egyéb eredményeire nézve; ezen a hasonlításból önkényt és első ízben folyó pontozatokon kívül, hozzájárul: hogy

4. általánosan mindenki érzi, miszerint egy kiállítási kísérlet megtételével a fővárosban megelégedhetni idővel nem lehet, s többé-kevésbé határozottan is nyilvánítást talált az, hogy: a fővárosnak az alkalmi tinnepélyes iparkiállításokon kívül és azon felül szüksége van egy állandó iparkiállításra; szerintünk pedig e nyilván hosszabb idő óta már hangoztatott eszmét, tisztán és határozottan fejeztük ki avval, midőn fent ismételtén kimondottuk: hogy úgy mint Párisban a par excellence műipar állam fővárosában, valamint Londonban a gépipar állam Metropolisjában: szüksége van Magyarországnak Budapest fővárosában arra, hogy az iparkiállítások intézménye meghonosítottassék mielőbb véglegesen és állandóan! És ezen utóbbi pontban felsorolt követelménynek, s ennek eddig megsem kísérelt megoldása is jó részben okozója kiállítási tervezéseink eddigi eredménytelenségének; s nagyon kellene óvakodni attól, hogy ismét csak ideiglenes, egy alkalomra való megoldást létesítsünk csupán, mert minden csupán egyszeri alkalomra szóló intézkedések, az előre látható és mulhatlanul bekövetkezendő végleges megoldásnak hosszabb időre ismét utját vágnák! És ez az a kérdés, mely a fővárosban rendezendő iparkiállítást a vidékiekkel szemben eddig mód nélkül nehezítette.

Mert a vidéken még csak arról sem kellett gondoskodni s tanakodni, hogy melyik város rendezi előbb a ki-

állítást, hisz mindenik csak egyetlen és egyszeri alkalomra tette meg a kísérletet, s úgy könnyebben is voltak azon helyzetben, hogy alkalmas helyiségekről gondoskodhattak, sőt nem is így, hanem eltekintve az intéző akaratától, inkább és legelső sorban abban s úgy látjuk, vidéki városaink a kiállításban való közreműködési okozatját, hogy azon város kezdte és rendezte saját területén az orsz. iparkiállítást, melynek arra kész és alkalmasnak mutatkozó épülete volt, s hol ily megfelelőnek hitt épületcsoportot könnyűszerrel, némi ideiglenes építkezésekkel alkalmassá tenni lehetségesnek mutatkozott.

(A főváros helyi viszonyai.) Nem úgy van az a fővárosban. Budapest fővárosnak mindeddig — többször s ismételten kellett már azt sajnálattal tapasztalnunk — nyilvános nagyobb mérvű ünnepélyek, tetemes kiterjedést igénylő vállalatok, kiállításokhoz szükséges épület illetve épületcsoporttal teljességgel nem bír, s nem bír ennél fogva, sőt azonkívül ily épülettel kapcsolatos, avagy önálló, nagy és elegendő nyilvános területtel, térséggel. Mint fiatal, s rohamosan, első sorban a lakossági szám szaporodásában fejlődött város, igen sűrűn kezdetett beépíttetni, sőt még jelenleg is, más fővárosokhoz hasonlítva, nagyon sűrű beépítésre létesítettek a szabályozási munkálatok és tervrajzok; s ezek miatt a főváros ez iránybani állapota kedvezőtlen annyira, hogy a főváros beltelkeinek határában nagyobb kiterjedésű szabad térség egyáltalában hiába volna kereshető.

A főváros ezen túlbeépítésén némileg segített az ország közreműködése segélyével, a közmunkák tanácsa által létesített sugárút is, nemkülönben segíteni fog a még létesítendő nagy körút. Mindazonáltal nyilvános téreinkkel, az egy Ferencz József-tért kivéve, nagyság és szám

tekintetében nem igen dicsekedhetünk; s szó férhet okvetlen azon utóbbi időben is történt oly építkezésekhez, melyek még szabadon fenmaradt helyeken, téreken emeltettek.

Azon felül még, hogy nélkülöz a főváros mai napig oly épület vagy épületesoportot, melyen és mely által valami nagyobb mérvű tömeges felhasználásu kiállítás lehetséges volna, nélkülözi még a nyilvános épületeknek nagyon hosszú sorát; s alig van kilátás arra, hogy ezen a hiányon segíteni lehetne egy könnyen. Majd összes kormányi hivatalaink, ép úgy mint számos fővárosi hivatal, czélszerűtlen bérházakban vannak elhelyezve, — sőt úgy, hogy összetartozó hivatalok is egész, városrészek által elkülönítvők, állami és városi iskoláink is részben ily kényszerhelyzetben vannak, országházunk még mindig ideiglenes, igazságügyi épület, törvényszéki épület, fegyház, stb. stb., a legalkalmatlanabb helyeken és épületekben vannak elhelyezve stb. . . .

Ezen már régen és mindég érezhetőbbé váló hiányokon oly hamar orvoslást nem igen várhatunk, s ezek constatálása még csak megerősíteni tudja azt, hogy vidéki városaink egynehánya, még nem is a nagyobbak, oly helyiség vagy épület tekintetében, milyenben iparkiallítások megtartását megkísérteni lehet, a főváros előtt előnyben vannak. S ezen előnyt felhasználni sikerült is vidéki városainknak, ennél fogva megkímélhettek költségeket építkezésre, némi kiegészítő apróbb ideiglenes építményen kívül, építkezési költségek nem zavarták az egyes budgetek kedvező mérlegét; a kiállítás mindenütt aránylag rövid tartama, az egyes épületelek átengedhetését a kiállítás céljaira is könnyítette.

A fővárosban a fenti említett körülmények teljesen zárják ki azt, hogy valamely meglévő épület e célra kiszemelhető legyen; a kiállítás eszméjének létesítésére irányuló első lépésnél is már az iránt kétség nem lehetett, hogy az

összes szükségrendő épületek a kiállítás végett kivétel nélkül felépítendőek is lesznek. És ezen kényszerűség, mely előtt minden alkalommal állottak, mikor a fővárosban tartandó kiállítás ügye szőnyegre került, máig sem mult. Építkezésről kellend most is gondoskodni ép úgy, mint előbb.

És minthogy felette kétségtelen, hogy építeni kell kiállítási épületet vagy épületeket, nagyon természetesnek látjuk is azt, miszerint a kérdés odafordult: hogy ideiglenesek legyenek-e az építkezések vagy állandó épület emeltessék-e?

Ámbár, ha történeti adatainkat a kiállításokról, és a nálunk rendezendő kiállítás létesítésére irányult tevékenységgel összehasonlítjuk, kissé meglepő e kérdés — önmagában különben természetes — tartalma; s pedig azért, mert e követelmény hangoztatásánál még biztos és megálapított hely vagy terület nem volt, a melyre az épületet esetleg építeni lehetett volna. A választás a területre nézve ugyanis mindig olyképen történt, hogy határozottsággal kiválasztott és egyedül a kiállítások által használandó állandó terület végtére nem maradt; mert sem városliget, sem Orczykert, még kevésbé az ujbpesti sziget vagy a régi lóversenyter jöhettek számításba, egyetlen egy terület volt eddig nevezve, mely terület legalább több ideig csupán kiállítás czéljaira lett volna felhasználható, a melynél tehát a kérdés fel volt vethető: ideiglenes építkezés- vagy állandó épület. Mindazonáltal még akkor is a kiállítások kérdése megoldva nem volna, sőt mondhatjuk, azt megoldani egy időleges alkalomra való tekintettel csupán nem is fog sikerülhetni; és erre elégnek véljük, mit ez irányban fentebb ismételten hangsúlyoztuk.

Ha a régi vácsi temető, mint végleges kiállítási hely és területre való tekintetből nyilatkozunk ideiglenes vagy

állandó*) építkezés felett, megoldva a kérdés nincs, begazolja Ráth K. az említett tanulmányaiban azzal, hogy nem talál feleletet a kiállítási épület mikénti további felhasználására?

Tanulmányunk eredménye, nemkülönben a nálunk évenként is nem egyszer már ismétlődött, különböző kiállítások is oda vezetnek, hogy az állandó kiállítási palota csak is kiállítási és hasonló nyilvános czélokra volna fordítandó, és mint eddigi gyakorlatunk kimutatja, találna is mindig ez irányban igénybevételekre; mert kiállítási helyiségeink nincsenek, és e hiány elleni panasz még legutóbbi karácsonyi kiállítás alkalmával talált hangos kifejezést.

Ha ettől eltekintenek is, ott van továbbá az iparművészeti muzeum, mely épen nincs alkalmas hozzáférhető helyen elhelyezve, sem a létesítendő ipar-technologiai muzeum számára nincs épületünk? Talán sikerülne ez úton egy e kettős czélnek megfelelő épület kérdésének megoldása?

Persze nem akkor, ha a régi vácsi temető, máskülönben elegendő nagyságú területét válasszuk a kiállítás állandó helyéül! — Mert ez a főváros lakosságára nézve igen nagy távolság volna, s tudva van, hogy Budapest lakossága a távolságoktól nagyon idegenkedik, nem úgy, mint pl. Bécs vagy akár kisebb várost tekintve: München lakosai.

A jelenleg folyó tárgyalások alapjául az 1884-ik évben tartandó orsz. általános kiállítás számára ismét csak a fentérin-

---

*) Jogunkkal élünk, midőn ez alkalmat felhasználjuk e tanulmányban közölt azon tévedés helyreigazítására, mely általunk 1879-ben készített állandó kiállítási épület tervrajzát, mely, miután a bizottság tetszésével találkozott, a sz.-fehérvári kiállításon is kiállítva volt, Steindl J. tanárnak mondja, holott értesülésünk szerint Steindl akkor csak ideiglenes favázás épületet tervezett.

tett ideiglenes helyek egyikét látjuk eddig felvetve, t. i. az Országhelyet.

Tehát újból csak ez egyszeri alkalomra való tekintettel történének az intézkedések? Megfejtve van előttünk a legtöbb, különösen az ipar terén kimagasló nemzetek fővárosaiban a kiállítás intézménye, és ha a kiállítási intézmény kérdése megoldásánál a francziák vagy az angolok idézett eljárásait tartottuk volna be, a sorrend és módozatra nézve, nem hisszük, hogy a budapesti orsz. kiállítás oly soká szenvedhetett volna halasztást.

A kiállítási épület állandósága vagy ideiglenessége közti választás nem volt feltehető első megoldandó kérdésnek, hanem első kérdésnek egy minden körülmények között alkalmas helyterületnek, a rendszeres és így folytonos kiállítás céljai számára való állandó biztosítása, kellett volna felvételnie!

A hely kérdésének megoldása okvetlen meg kellett volna előznie, a kiállítási épület ideiglenes vagy állandó építkezési feletti indítványt; s mert az utóbbiak eldöntését általánosan kívánták, de a helyre nézve szilárd megállapodás még folyton hiányzott, a kiállítás létesítésében csak folytonos halasztgatás érvényesülhetett.

Párisban és Londonban láttuk, hogy a kiállítási intézmény folytonossága, állandósága azáltal lett foganatba véve, hogy az alkalmas területnek a kiállítás céljaira való állandó biztosítása történt meg; másod sorban pedig egy alkalmi, nagyobb szerű ünnepélyes kiállítás volt mindig beszentelője az állandó kiállítási épületnek.

Ezek szerint, a kiállítási intézmény nálunk is csak úgy lesz megoldható, hogy 1) a főváros területén biztosítsunk egy ezen célokra alkalmas területet, és 2) az ideiglenes vagy

állandó épület emelése közti választásnál a kedvező anyagi állapotok kérdése lesz döntő ; ha az első kísérletnél az állandó épület emelése nem sikerül, akkor a kiállítások folytonossága, állandósítása miatt, egy más újabb alkalomnál talán inkább lesz lehetséges majd azt valósítani.

Az állandó kiállítási épület, ha a terület biztosítva van mindenkorra, esetleg ép oly módon, mint a felhozott párisi és londoni példák azt kimutatták, tehát részvénytársaság által volna foganatosítható ; nem lesz elkerülhető nálunk az, hogy ily részvénytársaságnak az ország a megfelelő kamat-garanciát megadná ; mint az Párisban annak idejében történt.

És evvel kimerítettnek hisszük azt, mit országos kiállításunk a fővárosban való rendezése ügyében általánosan elmondani szükséges és indokoltnak találtunk.

Foglalkozni akarunk most tüzetesen a budapesti orsz. kiállításnak előre remélhető térségi — területi szükségéről.

(A fővárosi kiállítások állandó területének megkívántató nagysága.) Ennek megállapításánál azt hisszük, hogy czélszerűbben alig járhatnánk el, minthogy az 1879-iki székesfehérvári kiállításnál igénybe vett épületek és térség nagyságait vesszük mintegy útmutatóul.

Hogy az összehasonlíthatást megkönnyítsük, e sorokhoz mellékeljük az 1-ső lapon, az orsz. Sz.-fehérvári kiállítás helyrajzát, mely a hivatalos kathalogus kiegészítő részét képezvén, hitelesnek felveendő.

Számításainkba az egyes kiállítók által emelt építmények és pavillonok fel nem vétettek, csupán a kiállítási bizottság által használtakat és építtetteket.

Fedett helyiségek, épületek.

1.	számú épület földsz. és I. emelet . . .	3230	□ m.
2. és 3.	” ” ”	2012	”
4.	” ” ” és I. emelet . . .	1386	”
7.	” ” ”	400	”
10.	” ” ”	1680	”
19.	” ” ”	160	”
30.	” ” ”	560	”
31.	” ” ”	180	”
35.	” ” ”	1100	”
36.	” ” ”	3767	”
51.	” ” ”	800	”
52.	” ” ”	270	”
53.	” ” ”	260	”
		<u>Összesen 15,805</u>	□ m.

Az állatkiállításra volt

fedett hely 24, 26, 27, 28, 29. sz. 2,600 □ m.
 összes fedett tér 18,425 □ m.

A kiállítási hely összes területe 87,200 □ m. mint az a térképen kitéve van.

Ha tekintetbe vesszük, hogy Sz.-Fehérvárt a sűrűbben látogatott napokon helyült oly tolongás is előállott, mely a járást is megnehezítette, továbbá hogy a kiállított tárgyak nem igen bővelkedtek helylyel és térrel; akkor is, már ha csak egyenlőnek vennék fel a kiállítási tárgyakat — mit feltenni ép nem is lehet — ez elő nem fordulható esetben is tagasabb és nagyobb fedett tér volna alkotandó.

Nem fogunk azonban vérmeseknek tekintetni, ha a fővárosban tartandó orsz. kiállításnak kiállítói számát a sz.-fehérvári 3271 után 5—6000-nek felvesszük, — vagyis helyesebben a kiállított tárgyak mennyiségét és nagyságát majd kétszer annyira vesszük fel itt Budapesten.

Akkor, az állatkiállítást mellőzve, a székes-fehérvári

15,800 □ m. tehát körülbelül 16,000 □ m. kétszeresét véve 32,000 □ m. fedett területet nyernénk s ehhez a rendszere-
sebb kiállítás, a látogatók nagyobb száma következtében,
az legalább 10%-al volna nagyobbítandó, miért kerek szám-
ban, mintegy 35,000 □ m. fedett területet vélnénk
felveendőnek a budapesti országos kiállítás rendezésénél.

Az esetleges állatkiállításra pedig több mint valószínű,
hogy legalább háromszorosát kellene számítani.

A szabad tért illetőleg éghajlati viszonyok fogják ezt
első sorban szabályozni, — látjuk azért az angoloknál az
aránylag nagyon csekély szabad tért — de egyforma lévén
éghajlatunk a székesfehérvárral, csakis a látogatottsággal
kell számot vetni. A tapasztalat mutatja, hogy mentől szabá-
lyosabb és egyszerűbb alakú a beépítés által történt telek
felosztás, aránylag annál nagyobb néptömeg fér el, semmint
szabálytalan hegyes ék alakú területen. Mutatta tovább azt
is a tapasztalat, különösen a 73-iki bécsi világtárlaton, hogy
szerfölött nagyságú területen (2,500.000 □ m.) az épülete-
ket elszórni, a látogatókat kettős irányban fásasztja. — A
biztosan felvehető nagyobb számú látogatottság Budapesten,
kevésnek tünteti fel a sz.-fehérvári területet, s azt minden-
esetre 100,000 □ m.-nél nagyobbra, 150.000-re kellene
tenni, sőt talán 200,000 □ m. szabad tér sem volna még
túl sok.

(Az állandó kiállítási terület egyéb feltételei.)

Ezen adatok értelmében a fővárosban egy oly terület felke-
resésére indulhatunk.

Természetes, hogy ily 150—200,000 □ m. terület a
város belsejében mindenütt egy külön álló szigetet, s mint-
hogy a kiállítás czéljából állandó s senkit át nem bocsát-
ható kerítéssel volna ellátandó, a közlekedésre nézve egy-
szersmind torlaszt, akadályt képezne ; s azért, eltekintve az

alig megteremthető költségektől, a közlekedés meg nem akadályozása szempontjából sem lehetne azt a város belterületén képezni. — Előttünk az intő példa: az új épület okozta ki nem építése a felső lipótvárosnak! — Azért a teleknek ott kell feküdnie, hol ilyenemü akadályt vagy torlaszt, nem igen képez és valószínűleg jó sokáig nem is képezhet.

Mindazonáltal mégis a város központjához lehető közelségben, legalább a legnépesebb városrészek közelségében kellene feküdnie, továbbá nagyobb főközlekedési vonalon, hogy a beálló fokozódott közlekedési igényeknek a város minden iránya felé megfelelni is tudjon.

Közlekedési eszközök, lóvasút, sőt a gőzvasutttal való összeköttetés is nagy előnyül szolgál. Továbbá legezelszerűbb, ha a terület sík, és teljesen üres, és építkezésre alkalmas, hogy az ujnak megteremtésénél régibb befektetéseket ne kelljen rontani, azután — a területnek olyannak is kellene lennie, mely azon kívül, hogy jelen szükségletnek a tér nagyság tekintetében megfelel, később esetleg kívánatosnak mutakozó nagyobbítást könnyen tegyen lehetségessé.

Csatornázhatása, vízvezetékekkel való ellátása is könnyen legyen létesíthető, tehát kész és kövezett utak mellett kívánatos a fekvése stb.

(Indítvány alkalmas terület iránt.) A tér, melyet a kiállítások rendezésének folytonos céljaira állandóvá tenni és biztosítani javasoljuk: a jelenlegi kerepesi vámon kívül a kerepesi országut jobb oldalán a temetőút és a temető északi fala által határolt 232 méter szélességű terület, mely ugyanis maig osztatlan egészet képezvén, a várostól kifelé a megkívántató térnagyságra a legkönnyebben megállapítható lenne.

Az e sorokhoz mellékelt II-ik térkép ezen telek helyzet-

rajzáról, felosztásáról s hasznavehetőségéről annál könnyebben fog tiszta képet nyújthatni, mert a székesfehérvári kiállítás helyzetrajzávali összehasonlíthatást teszi közvetlenül lehetségessé, s azért mindkét térkép egységes lépték szerint van szerkesztve, mindenik léptéke: $0\cdot0005 = 1$ meter (azaz 5 cm. $= 1$ m.)

(A javasolt terület tulajdonságai és előnyei.)

Ezen egész terület, de a még a várostól kifelé majd a város határáig terjedő térség, mind a főváros tulajdonát képezi, beépítve szilárd és állandó épületekkel ugy szólnán nincsen; mert épületnek sem igen lehet tekinteni az apró falazott őrházak és két, fából összeillesztett szénaraktárt; továbbá egy része a területnek faraktárak által van igénybe, és pedig bérben véve a várostól, a melyen azonban csak egyes ideiglenes iroda- és őrhelyiségek és fafélszerek fordulnak elő.

Az előreláthatólag igénybe veendő terület niveauja, csak csekélyebb méretű egyenetlenségekkel bír, s így majdnem sík területnek tekinthető, mely csak planirozási munkát és nem feltöltési munkálatokat kívánna; továbbá csak igen csekély mértékben fekszik mélyebben a szomszédos utaknál.

Maga a térség ezek mellett ugyszólván teljes üres és sík homok pusztá, s így a város közelségénél fogva, nemkülönben a szomszédságban létesítésben álló központi személy pályaudvar következtében, annak cultiváltatása maholnap alig létszen kikerülhető.

A hely nagysága tekintetében fent $150,000—200,000$ □ m. véltünk irányadóul felvenni. Vegyük legelősször is ezt fontolóra. A kerepesi országuttól a temető faláig 232 folyó m. a merőleges távolság s így 862 méter hosszt felvéve, $200,000$ □ m. tért kapnánk, a minek pedig utját mi sem állja. — Azonban mint egy természetes határául tekintettük a mellékelt terv-

javaslati helyzetrajzban, a lóversenyterre és a százház felé, a kerepesi országuttól balra irányuló, a városon kívül ez osztatlan területen az első létező oldalutat. És ekkor mintegy 160,000 □ m területet nyernénk, mely a fent kitett területnagyság középarányosául tekinthető, és jelen kiállításainknak még jó időig megfelelni látszik. Esetleg nagyobb terület választása is könnyen lehetséges; mert a további részek is még városi haszonbéres földek és sík területet képeznek; s összefüggő nagyságra nézve, nemcsak hogy esetleg a lehető legkiterjedettebb világkiállításnak megfelelné, hanem azonfelül egész városrész megalkotását, beosztását, letelepedését sem zárná ki.

Hely tehát bőviben van ott; s eltekintve a vám közvetlen szomszédságában lévő ferdeséget és hegyes csúcsot, mely azonban, mint a tervezetünk kitünteti, pázsitos, vagy kocszi állomási helyek alakítása miatt okvetlen szabadon is volna hagyandó, — teljesen szabályos, és e miatt a legelőnyösebb és legszebb derékszögű beosztást és elrendezést tenné lehetővé.

A megkívántató nagyság és alak tekintetében alig vagyunk egyetlen egy — nemcsak közelebbi, de távolabbi — pontján a városnak ily előnyben, sőt annak csak lehetőségében is!

Azon követelmény, hogy a város közlekedésében torlaszt, akadályt ne képezzen, itt legkevésbé lép fel, mint a város bármely pontján is. Mert amugy is már a kerepesi országuttól dél felé egész a kőbányai utig, a temető-uton ki felé az egész terület, a temető is a magyar államvaspálya indóháza elhelyezése következtében már amugy is zárt területet — szigetet képez. Ezen sziget már 30 évnél tovább fennállása óta a forgalomnak és közlekedésnek ott már megállapodott irányt adott, mely irány a kerepesi országúttól a kőbányai útig, alig kívánt közbeeső közlekedést, mit a te-

mető és m. állam-vasut közötti, valamint a temető éjszaki fala mentén menő utak alárendelt jelentősége is kimutatja. Különben ez utak a kiállítás létesítése után is fennmaradnak, és így ezen viszonyok, a kiállítás számára elhatárolandó terület által, semmi legkisebb változást, különösen rosszabbra, nem szenvednének.

Továbbá a temető következtében már ezen egész terület a kerepesi országútig alig volna más célra, mintsem ily osztatlan, egészet igénylő vállalatokra felhasználható, mert pl. bérházak igényelte kisebb építkezési csoportokra való felosztásra alkalmas úgy sem lehetne, mint azt bizonyítva látjuk a kerepesi országút baloldalán — eddig letelepedett omnibus telep, lótenyésztési vállalat, és a személy-pályaudvar következtében méginkább egész a lóversenytérré vezető utig maradandó — lévő osztatlan terület által.

A közlekedési viszonyok továbbá felette kedvezők.

Ha tekintetbe vesszük a főváros általános térképi kiterjedését és alakját, azonnal feltűnő, hogy a Duna mentéhez hosszab iv (legyezőhöz hasonlítható) alakban csoportosultak az egyes városrészek a belváros zöme, teste körül, és a kerepesi út ezen területnek valóságos középtengelyeként tűnik fel, mely a kerepesi vámnál lévő behajtás miatt, az összes egyéb főutaink között a legrövidebb; s mint a főváros valóságos középtengelye, a legélénkebb forgalmat tünteti fel. — A kerepesi út tehát direkt a város belsejével kapcsolja össze a kiállítási helyet, a Terézváros felső részeihez a széles Rottenbiller utcza vezet, a József- és Ferenczvárossal pedig a temető széles utjába nyíló utczák hozzák közvetlen kapcsolatba.

Meggyőződhetünk továbbá a térképen még arról, hogy a kiállítási hely nemcsak a főváros belvárosától s így közép-pontjától, hanem a középtengelyen való fekvése következtében, még az összes városrészekről távolnak sem mondható

fekvéssel bir; semmi esetre oly távolnak, mint bármely eddig kiállítási területnek felajánlást talált ideigl. teleknél tapasztalhattuk. Ennek constatálására szolgáljon a következő táblázatos kimutatás, bécsi ölekbén:

Honnan	Kerepesi vám	Régi v. temető	Orczykert
Zrinyi, Károly-körút és kerepesi út sarka	800 ^o	1500	1450
régi városház . . .	1100	1550	1550
Redoute	1200	1400	1800
pesti lánczidő . . .	1400	1350	2000

Nem szükség, hogy ezen számokhoz magyarázatot adjunk; Budapest térképén azok helyességéről mindenki meggyőződhetik. — Az új városliget ez időleges kiállítás számára emlegetett területét távolság tekintetében összehasonlítani, ezek mellett feleslegesnek tartjuk.

Mig a kerepesi vámtól Pest legtávolabb lakott részei még 1500 ölnyi távolságon belül esnek; addig a régi váci temető irányában csupán a terézváros és lipótváros, is már az 1500° nyi körön túl terjeszkednek, az Orczykertre nézve pedig csak a József- és Ferenczváros marad ezen távolságon belül, s növekednek mindkét utóbbi helyre nézve a főváros megfelelő többi városrészek 4000—5000 öl távolságnyra!

De tekintsük a már eddig is ezen területhez vezető közlekedési eszközöket.

A városból a városliget felé vezető közúti vaspálya közvetlen a kiállítási helyen halad el, s onnan a városligeti vasút állomásáig még ép oly utja van, mint a kerepesi vámtól vissza az új polytechnikumig, avagy a dobutcza sarkáig; tehát mondhatni, hogy a kiállítási hely a városligeti

vasutvonalnak fele állomását képezi. Ott halad el továbbá a Kőbányára vezető ló-vasutvonal is, s pedig a leendő kiállítás homlokzata egész hosszában, közvetítvén a közlekedést úgy a város belsejéből és felé, mint az előbbi vonal, mert csak a vámnál ágaznak szét, hanem a város külterjéből, Kőbányából és felé, ép úgy, mint az Orczykertet megkerülő vonalon a külső Ferenczvárossal is. — A társaskocsik jelenleg is ott elhaladó iránya, nem változna, és a kerepesi út szélessége megengedhetővé eszi azok a szükségszerinti fokozódó mérvbeni szaporítását.

De nemcsak az összeköttetés helyi viszonyai felette kedvezők, hanem a központi személy pályaudvar (1883-ban elkészülendő) közvetlen szomszédsága folytán az összeköttetés az egész országgal a lehetőség elérhető határáig érvényesül és kiaknázzható lesz. Semmi akadály azután nem forog fenn, hogy a kiállítási telep a szomszédságban elhaladó vasutvonallal egybeköttesék, mint tervezetünkben jelölve van a temető éjszaka fala mentén vezető uton.

E körülmény pedig teljesen biztosítaná e helyet, a kiállítási területnek, mint az egész ország személyforgalmának, ép úgy minden termékei és terményei letéteményezhető középontját!

Mindezek folytán feleslegesnek tűnnék, hogy az általunk javasolt kiállítási állandó területet a jelenleg tárgyalási alapul ajánlott Orczykerttel, eltekintve most ennek fent elintézett ideiglenes voltától, még bővebben összehasonlitsuk. — Mégis vannak nagyon fontos észrevételeink az eddig felhozottakon kívül. Ugyanis, míg a kerepesi vám előtt elhelyezett kiállítással a főváros jelen forgalmi és közlekedési viszonyai a megszokott irányban és mederben maradva nagyobb fokozódást fognának lelni, addig az Orczykert-

ben elhelyezett kiállítás megkivánja a megszokottól eltérő s így új, külön oda irányulandó közlekedés és forgalom létesítését, s mindazt egyszeri pár hónapra!

De ezen eléggé fontos tekintetek mellé még egy nagyon súlyos körülmény csatlakozik.

Régóta constatálva van Budapest fővárosának hiányossága nyilvános kertek, parkok, sétányok, ültetvények tekintetében, s ki előtt a külföld ismeretes, tudja, mily szegényesek vagyunk ez irányban, bármely külföldi, nem is hasonrangú várossal szemben? Helyén van-e ily körülmények között egy tekintélyes növényzetivé vált szép parkot megcsonkítani, csak egy pár rövid hónap kedvéért? Nem-e éreztetett e hiány már régóta a főváros közönsége által, és csak pár éve, hogy a városliget nagyobbítása megkezdődött: az új városliget ásatása, beosztása, beültetése már javában folyt, a lakosság öröme azonban korai volt, mert előnyös ajánlatok elütötték a város lakosságát hosszú éves kivánságaik beteljesedésétől!

Már ez idézett incidens is nagyban kívánatossá teszi, hogy a kiállítás rendezése által új park, ültetvényeket létesíttessenek, semmint, hogy az amugy constatált szűkölködést, létező parkok megcsonkítása által még nagyobbítsuk. Emiatt még az Orczykerttel szemben, az új városliget helyén, másrészt még a régi vácsi temető helyén való létesítés, a közlekedés és forgalom tekintetében is elsőbbséggel birhatna; hogy pedig mindezek előtt legelső és mondhatni egyedül áll az általunk javaslatba hozott terület e célra való felhasználása, azt hisszük, hogy azt az eddig felhozott okok és bizonyítások is elégségesen megvilágítják.

Az érvek felsorolásában azonban még tovább mehetünk: Iparosaink legfőbb telepedési helyeit képezik a Teréz-

és Józsefváros, de e két városrész egyuttal a főváros leg-sűrűbben lakott részeit képezi; s így az iparkiállítási épület az iparüzés központja, a legsűrűbben lakott vidéke, legközelebbi szomszédságában találna helyet.

Azonkívül a terület önmagában mint a kiállítás épületeinek emelhetésére, a planirozást és parkozást kivéve — mely iránt már elvileg kifejeztük: hogy a fővárosra nézve felette kívánatos, új park létesítése s nem fennálló kertnek esonkítása, s így az bármely más helyen is nélkülözhetlen teendőnek bizonyulna, csatornáztatásra és vízvezeték létesítésére is nehézségek nélkül alkalmas. — Mert a kerepesi út, továbbá a teljesen kész és kövezett temetői út csatornázással és vízvezetékkel ellátva lévén, ezenmunkálatok ép csak a kiállítási területen ejtendők meg, mit bármely más helyi körülmények is követeltek volna.

Az ekként jellemzett terület azonkívül majd a még leginkább kiépített főközlekedési irányvonal, a kerepesi út mellett közvetlenül foglal helyet, és már azon körülmény, hogy a központi személypálya-udvar következtében előállott forgalomnak kielégítésére a kerepesi út létező szállodáin kívül csakhamar újak fognak létesíttetni, biztosítja azt, hogy az idegen látogatók a legközelebbi környékén a kiállításnak elegendő elszállásolást fognának találni. Középületek és közintézetek is nagyszámban vannak a közel környékben elhelyezve, így emlékeztethetünk: a két indóházra, személypálya-udvar, a m. államvasutak indóháza, temető, az állatgyógyintézetre, főv. szegényház, árvaház, Teréz- (Erzsébet-) városi kat. új templom, izr. siketnéma-intézet, tót evang. templom, népszínházra stb nagyobb privat vállalatok is, mint: Oetl vasgyára, gázgyár, lóversenytér, lótenyésztési vállalat — továbbá az új vásártér is a kiállítási időtartam alatt 2 izben nagyszámú néptömeget fogad.

Az eddig előttünk tétetett ellenvetések ezen helyet és

területet illetőleg, mind oda irányul: hogy a temető közelsége ily kiállításal nem férne össze!

Ezt érvnek elfogadni képesek nem vagyunk, sőt ellenkezőleg azt hiszük, hogy ép ez is nem kevésbé fontos ok, mely azonban teljesen mellettünk szól. Ugyanis fent érintettük már, hogy ezen temető melletti terület, mert nincs meg a lehetőség azt kisebb parcellákra osztgatni, épen azért, mert nagyobb telepek környezik már minden oldalról, úgy csak is osztatlan egész nagyságában volna értékesíthető, tehát ezen gyakorlati szempont ép egy ily nagy vállalatot, telepet kíván ezen a területen, s hogy az ép a kiállítás, melyet oda helyezünk, a fenti előadatokban kitüntettük a czélszerűségét már minden irányban

Ha körül pillantást vetünk más, különösen szépségi hírnek örvendő városok lajstromán, még inkább régi városokon, úgy mindenütt azt fogjuk találni, hogy az illető város temetője leggyakrabban nagyon fontos, sőt némely városok egyedüli látványosságát képezik, melyet minden idegen, ki ott megfordul, felkeresni el nem mulaszt. Különösen az olasz városok temetői (campo-santo) telve tömve vannak a művészet, festő és szobrász művészet örökbecsű műveivel, így a pisai, de nem kevésbé a bolognai, a florenczi, a genuai, a milánói, velencei stb. Más országokban is egy-egy nevezetesség s ugyszólván kiállítási és művészet-történelmi tárgy a temető, a párisi Père la chaise, a Montmartre, tov. Nürnberg, Prága stb. ezek temetőikben is mintegy kiállítási remekművet birnak, és százezrek által látogattnak évenként. Nagyon sajnálhatjuk csak, hogy a mienk még nem az, mert be kell vallani, mostanáig még nagyon csekély a műbecsessel bíró emlékek száma; de kétségkívül lesznek ott is idővel; — az ország példával jár, midőn ép most épít nagy halottunk Deák Ferencz emlékezetének művészi alkotásu emléket. S minthogy biztos reményünk, hogy a jövő a siremlé-

keinkben is a művészi alkotásnak nagyobb tért nyitand, e művészet alkotta tárgyak ezen gyűjtő-helye, a temető — csak is érv mellettünk, s minden idegen, ki a fővárosban megfordul, csak örömet veszi, hogy műérzéke kielégítését a kiállítási hely szomszédságában is találhatja!

Azt, hogy a kiállítási helyen magában ne legyen emlékeztetés látható a temető szomszédságára, beosztásunk által igyekeztünk némileg elérni; de teljesen elérhető, ha a temető jelen kerítésfala 1—2 meterrel magasbittatnék. Egy dologban azonban mégis rendőri intézkedés lesz szükség; különösen azon tekintetből, hogy a kiállítás miatt, mind a kerepesi uton, mind a temető út elején beálló nagyobb forgalom és közlekedés meg ne akadályoztassék, esetleg sürűbben történhető temetkezési menetek által. A kerepesi út jelen forgalma is különben már kívánatossá tenné, hogy a temetkezési menetek e vonalról elrendeltessenek, és evvel már most is a közlekedésnek szolgálatot tehetnénk. Ugyanis a fővárosban létesítendő nagy körút határain belül jövő menetek, mind az e célra elegendő szélességgel bíró népszínház-utczába rendelendők, a honnan az új vásártér déli oldala mentén az 1-ső, a kis fuvaros-utczán a 2-ik, és a József-utca folytatásában a 3-ik utágazást találának a temető felé; a nagy körúton kívül a város felső részéből jövő menetek pedig, a temető ut helyett, a gázgyár előtti széles uton haladhatnának el. — De nemcsak saját nézetünket fejezzük ki, midőn ez intézkedéseket csupán ideiglenes jellegűeknek jelezzük; csak idő kérdése lévén t. i. a temetőnek, mint ilyennek felhagyása. Ezt már 10 év előtt a fővárosi közmunkák tanácsa is előre látta, a főváros szabályzási tervezés-pályázata alkalmával, midőn s pedig sokkal távolabb fekvő temetkezési helyeket előre kiszemelt.

A jelenlegi városi vám eltávolítását különben a központi személy-pályaudvar is teszi kívánatossá, s annak a lóver-

senytérhez vezető utig való kihelyezése könnyen lehetséges. Különböen ha jól emlékszünk, ezen vám kihelyezése már községünk tárgyalásaiban elő is fordult.

Nem kevésbé tekinthetjük nehéznek, hogy azon területről, a most ott lévő faraktárak eltakarittassanak, semmi esetre sem oly nehéznek, hogy ez a kiállítás 1884-ben való rendezését megakadályozhatná, avagy csak késleltetné is.

Áttérhetünk ezek után a kiállítási területnek felhasználására, felosztására az 1884-iki orsz. kiállításra való tekintettel.

(Kiállítási tervzetünk.) A részletesen jellemezett kiállítási terület első a város felőli része éktelen esücsot képezvén, a kiállítás számára tulajdonkép csak onnan vetjük a területet igénybe, a honnan kezdve a terület ugyszólván rendes derékszögü négyszögnek volt már tekinthető. Ennek következtében ép a terület legalkalmatlanabb és legéktelenebb része használtatható fel, nemcsak a közlekedetés és kocsik állomására való okvetlen szükséges, de közvetlen hasznot nem hajtó terület képezésére; hanem ezáltal nyerjük a kiállítási épület megtekinthetésére szükséges távolságot is, mely az épület külbenyomását emelni, nagyszerűségét fokozni lesz képes.

Az egész terület szélessége a kerepesi uttól a temető faláig 232 méter, ebből a temető fala mentén 12 méter szélességü kiállítási (bel) utat tartottunk fenn, hogy ez kocsiközlekedésre, különösen teherszállításra felhasználható legyen. Mint ilyen internus (bel) út, elegendő szélességünek tekintjük, hogy egy vasúti sinpár felvételre képes legyen, mely közvetlen a kiállítás mellett, annak egész hosszán keresztül haladna; és ugy minden egyes ponton lerakódása az érkező málháknak s igy felrakása az elküldendőnek volna lehetséges.

Ezen utat kiválasztva a szélességből, a kiállításra mégára 220 m. szélességű terület marad feun, mely a lóversenyterre vezető útvonalig a főépület középísalittól számítva 685 m. hosszúságot, s ennél fogva összesen 150.700 □ meter területet képez, melynek beosztása a terület hosszirányba való terjeszkedése szempontjából volt eszközzendő.

A kiállítás főhomlokzata a város felé néz, és onnan kezdve azt 3 — illetőleg 4, egymástól eltérő, alsoportra osztályoztuk. Ezen négy csoport főelrendezésében azon elvet követtük, hogy az egységes összetartozást minden csoport külön változó és pedig a hatást illetőleg kivülről a város felé fokozódó mérvben való kimívelése által ne csorbítsuk.

A kiállítási főépület (I) az A-val jelölt szabályos pázsitalakokra felosztott udvarral képezi az első, egyszerűsége és szabályossága által legszebb és legtágasbnak látszó csoportot.

A második csoportban A B, C, D-vel jelölt részek, az illető pavillonokkal, a szigorú szabályosságnak, kissé szabadabb alakkal való kombinációjával változatossá tétetett és egyszersmind átmenetet képez a teljesen szabad, angol minta szerint parkozott harmadik csoportra; a negyedik csoportban csak egyszerű fasorokat rendeztünk el. Ezen elrendezésnél egyszersmind a kiállítás tárgyainak osztályozására is tekintettel voltunk.

(Állandó iparpalota.) Az I. számú főépület a kiállítás állandó iparpalotájaként van tervezve, s pedig úgy, hogy az A szabályos pázsitos udvarral egy teljes önálló egésznek képezne, az időleges kiállítás berekesztése után is. Az a kérdés, hogy vajjon létesíthető lesz-e már a jelen alkalommal az állandó iparpalota? — (hogy

ezen helyen való létesítése az egyedül lehetséges és indokolt, az előbbiekből kétségtelen), az egyedül a szükséges költségek megteremthetésétől függ, tehát attól, hogy a magyar állam és a főváros a társadalmi úton eddig gyűjtött alapot annyira kiegészíteni hajlandók — és a kiállítási intézmény örökös biztosítására készek lesznek-e? — (A példát erre Franciaországból ismételten idéztük.)

Ezen concret javaslatu hely s terület előnyös fekvésénél fogva, még azt hisszük, hogy könnyebb lesz most felelni arra a kérdésre is, hogy mire szolgálna ezen kiállítási palota a kiállítás lefolyása után, és talán lehetséges, hogy egy újabb momentumot birunk a feloldás tekintetében javaslatba és érdemleges megvitatás tárgyául hozni.

Az első sorban természetesen a fentebbi fejtegetéseink álláspontjából mást feleletül nem adhatunk, mint a melyet Németh Imre ministeri tanácsos is javasolt, t. i. állandóan kiállítási czélokra szolgáljon. Hogy ezen czélból igénybevételt találna, csak arra kell utalnunk, miszerint Budapesten, tapasztaltuk már különösen az utóbbi időn keresztül, hogy kiállítás, kiállítást váltott fel. Nem is teljes félév alatt, már a nőiparkkiállításnak m. é. augusztus és september havában történt rendezését, a gyümölcs és kertészeti kiállítás követte, ezt a karácsonyi kiállítás váltotta fel, és már is ismét egy nagyobb mérvű kiállítás, a könyvkiállítás előestéjén vagyunk. Ha a kisebb mérvű és célú karácsonyi kiállítást talán nem, de épen semmi érv vagy körülmény nem lett volna felhozható az ellen, hogy a többi három esetleg egy a fenti helyen már fennálló kiállítási palotában lettek volna megtarthatók.

Hogy a redoute helyiségei a hiányos nappali világosság tekintetéből és kiállításokra alkalmatlanok, az bebizonyított tény; nemkülönben az, hogy mindezek létesíthetése-

nél a helyiségek kérdése a legnehezebb közé tartozott; példa ép a most készülő könyvkiállítás, mely már is többszöri helyiségváltásra volt kénytelen.

Az állandó kiállítási épület, ezen előzmények folytán ítélve, alig fogna nemcsak egész éven át, de csak egyes évnegyedekre is üresen állani; s ha még tekintetbe vesszük, hogy a kiállítások tartása mellett ünnepélyek, bálók, gyűlések megtarthatására is alkalmazható volna.

De ha már pessimisták is volnánk és ezt lehetők nem tartanánk, másodsorban még egy czélszerű alkalmazhatóságát indítványoznánk ezen állandó iparpalota további felhasználását illetőleg.

Iparművészeti muzeumunk eddigi elhelyezése sehogy sem bírta még az illetékes köröket kielégíteni, s azt különösen azért, mert az iparossal való érintkezés mindeddig oly kevés és felületes volt, hogy a várt kihatással műiparunk fejlődésére még a legcsekélyebb mértékben sem birt, míg másutt a műiparra nézve végtelen nagy fontosságúnak bizonyult ez intézmény.

Azon helyre nézve, melyen az most elhelyezve van (sugárúti művészház), iparosaink hangoztatták, hogy reájuk félreeső, a gyűjtemény pedig a megkívántató, s kényelmesen kihasználható helylyel nem rendelkezik.

Ezen iparműmuzeum, nézetünk szerint igen alkalmas, és céljait elősegíthető módon volna ezen fenti állandó iparpalotában esetleg elhelyezhető; s kétségtelen hogy ez által az iparos nagy zöméhez közelebb volna, mert a józsefvárosi és terézvárosi iparosokra egyértelmű volna ezen hely ép mint pl. mostan csupán a terézvárosi iparosra magára.

Az iparműmuzeum számára csak túlnagy volna a megfelelően felépült iparpalota térfogata; s ezen segítve volna, ha az ép most folyamatban lévő előmunkálatok az ipartechnologia gyűjtemény és muzeum létesítése

körül a fenti állandó iparpalotában találnának alkalmas épületet!

Ujból nem akarjuk ismételni — mit fentebb terjedelmesen a helyről és annak fekvéséről a főváros irányában mondottunk, csak azthangsulyozzuk, hogy ezen csakis üdvösnek ítélhető egyesítésből, a fővárosi iparüzés Teréz- és Józsefvárosban fekvő központja, oly gyűjtő és gyúponatot nyerne, mely iparunk emelésére való kihatásában s eredményében, az eddigi elkülönítések és szétválasztó működéseket teljesen jóvá és mihamarább gyümölcsözővé is fogná tenni!

Ezen egyébként is hangoztatott eszmék újabb és összefüggően, kapcsolatban történt felvetése és esetleg helyeseknek találása, a kiállítási főépület állandónak építését, már az 1884-iki kiállítás alkalmára is lehetségessé tenné!

És most folytatjuk tervezetünk leírását. Az első a főépület és parkja által képezett csoport a művészet és iparművészet tárgyainak kiállítása számára van rendelve.

A II-ik csoportban a kézmű-ipar, gazdasági ipar és termények kiállítása számára, a 2 hosszépület (IV) az egyes keresztszárny-épülettel (V) van csoportosítva egy központi udvar, vagyis park körül, mely egyes kiállítási pavillonokat volna hivatva felvenni. A keresztszárnyak, a végső határolókat kivéve, esetleg kevésb számban is kivihetők; eleshet t. i. jobbról kettő négy, sőt hat félszárny, a midőn megfelelőleg a baloldalon is a 2 középső, vagy a 4, a terület külhatárán, vagy mind a 6-nak kellene elesnie.

Mindezeket ideiglenesen lehet felépíteni.

A III-ik csoportban a terület egész szélességén át a gépcsarnok (VI) van tervezve, mely a tervezett szárny vasuttal forgó korongok segítségével vagy külsőleg, t. i.

homlokzata mentén, vagy a belsején át vezető vas sinner, a vasúttal közvetlen összeköttetésbe hozható volna.

Sőt hogy e szárnyvonalat teljesen igénybe és kihasználni lehessen, a XI sz. épület vasuti állomásnak jelöltetett; munkásvonatok, a közel fekvő környékből egyes olcsóbb kéjvonatok rendezésére stb., de ha ez nem akkor legalább a központi irodának a tárgyak el- és tovaszállításánál lesz felhasználható. A X-el jelölt tér esetleg állatkiállítás számára van fentartva.

A főépület, fedett nyílt folyósokkal (III) van az ideigl. iparkiállítási épülettel összekötve, ez önmagában is a kereszt-szárnyakat fedett nyílt folyósokkal köti össze, a IX sz. fedett zárt folyosó, a gépcsarnokkal közvetítné rossz időjárásnál a közlekedést.

Az összes épületek tehát bejárhatók rossz időjárás alkalmával s teljes biztonságban és szárazan.

A kiállításához a hozzá férhetés bár az egész kerepesi országúton lehetséges, de alig lesz szükség, bejáratot ott létesíteni, különben az bármely szakaszon megtörténhetik. Tervezve van csak a város felőli homlokzat oldalon 3 főbejárat, és pedig az iparkiállítás palotájába a középen, és 2 oldalbejárat a kerepesi országút és a temető melletti teleksarkokban. — A homlokzat középvonalában az épület előtt nagy szökőkút, az oldalszárnyak pázsitos helyén jelöltettek két — velencei modorú — zászlós árboczokat általánosan elmondva, lássuk az egyes épületeket legalább területre vonatkozólag részletesebben.

Az angolok kristálypalotája által kimutatva van, hogy a lehető legnagyobb területnek aránylag kevés költséggel való befedése, a vas- és üvegszerkezet által lett elérve. Azért tervezetünk alapjául ezen szerkezetet fogadtuk el. A fő-épület áll egy hossz- és 3 kereszt-hajóból, melyek egyenlő 16 m. átmérőjűek. — A mellékfolyosók 5·34 m. szé-

lességük, ennél fogva az épület legnagyobb hossza :

a kapuzatokat is hozzá véve	190 m.
legnagyobb szélessége	80 m.
az oldalszárnyaké csak	37·36

Ennek következtében az épület által elfoglalt

terület volna . . . . . 9235₃ □ m.

(A müncheni iparpalota 11·400 □ m.)

Az emeleten lévő folyosó, melyhez 4 lépcső

vezet, a középtravében, területe 2965₀₀

Az összes területe . 12.200₃₀ □ m.

Ép annyi, a mennyit eddig ily épületről feltételezni már meg is szoktunk.

A kiállítási főépület a belterület felé eső részen széles ésaze gész hosszasaágra kiterjedő — kör. 1 méternél magasabb mint a többi terület — terásse-szal van ellátva, mely az épület egy részében az I. előkelő vendéglőt (Restauratiot) és czukrászdát felvéve, a közönség helyet találhatna, és melyről a telep egész fényében volna áttekinthető és élvezhető. A pázsitos park, kutakkal ellátva, a folyosók és az ideiglenes épület által körül van véve, de a telep középvonala mentén mintegy 400 méter hosszú és 16 méter széles fasor által nemcsak nagyszerű perspektivikus látványnyal bír, hanem így még a legrövidebben is minden más helyiséggel össze van kapcsolva. — A főépület középső risalittól 60 m.-nyire kezdődnek az ideiglenes iparkiállítási szárnyépületek. — Fő hossz-szárnyai 15 méter szélességük és 247 méter hosszúak; az oldalszárnyak 12 méter szélességük és 35 méter hosszúak — és egymástól 35 méter távolságra vannak elhelyezve, így tehát, hogy minden egyes udvar 35 méter hosszú és ép oly széles négyszöget képez. A tervezett 2 épületcsoport összes beépített területe 15.810 □ méter, egy-egy kereszt-szárnya 420 □ mét. A közép vonaltól az oldalszárnyak 25—25 méternyire lépnek vissza, így egymásközt 50 méternyi széles szalag terü-

letet láttatnak a főépülettől a gépcsarnokig. A C-vel jelölt középrész szélessége 120 méter, a kereszt szárnyak itteni elhagyása következtében 129 méter hosszú, tehát 15.400 □ nagyságu egységes parkot képez. A B és D részek méretei 120 mét. és 35 mét. Ez épüle csoport mindegyik részén, egy egy udvarban szintén vendéglő található helyet, vagy esetleg a gépcsarnok előtti E-vel jelölt nagy parkban nagyobb restauratiót kellene elhelyeztetni. Ezen (E) nagy park 220 méter hosszú és 130 méter szélességgel bír, tehát 28.600 □ méter teljes csonkítatlan összefüggésben. A gépcsarnok (VI) 220 méter hosszú és 30 méter széles, (a székes-fehérvári vas-iparkiallítás 20 méter szélességű volt) összes területe 6.600 □ méter.

A szerkezetekre jelen alkalommal bővebben nem foglalkozhatunk; csak rekapituláljuk a területeket:

I szám főépületi, az emeleti folyosókkal	. 12.200 □ m.
IV szám egy szárny	3.705
V szám 10 kereszt szárny	4200

Összesen	7.905 és kétszer	15.810
----------	------------------	--------

VI szám gépcsarnok	. . . . .	6.600 □ m.
--------------------	-----------	------------

Összesen	. 34.610 □ m.
----------	---------------

azon terület, melyet a székesfehérvári kiállítás utmutatása után okvetlen számolnunk is kell.

Az állatkiállítás kitenne	. . . . .	7000 □ m.
---------------------------	-----------	-----------

Tehát összes fedett terület az 1884-iki kiállítás

lításán mintegy.	. . . . .	40.000 □ m.
------------------	-----------	-------------

szabad tér	. . . . .	110.700
------------	-----------	---------

Összes terület	. . . . .	150.700 □ m.
----------------	-----------	--------------

Egy általános költségvetést téve az épületekre; analógiákból ítélve, — hiszen részletes költségvetést nem is igen kívánhatni, következőket tehetnénk fel:

Kiállítási főépület	250.000 — 300.000	frt.
Az ideiglenes iparkiállítási épület	200.000 — 230.000	„
Gépcsarnok	100.000 — 130.000	„
Összesen	550.000 — 660.000	frt.

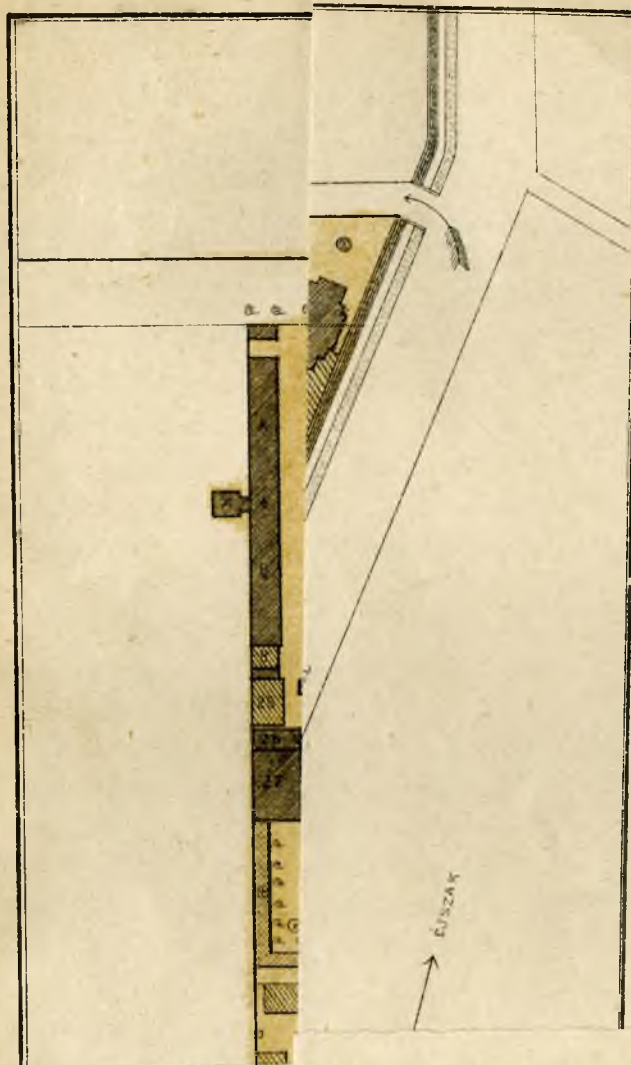
Még csak egy körülményt kell felhoznunk.

Erintettük azt már fent is, hogy a fővárosi tulajdont képezők ezen, iparkiállítások számára biztosítandó terület, jelenleg fakereskedőknek bérbe van adva, s hogy ebben semmi nehézséget vagy akadályt nem találunk, hogy az eddig kitűzött rendezési ideje a kiállításnak tehát 1884-ben létre is jöjjön. Sőt azon esetben is, ha állandó épület is volna e helyen felépíthető, az általunk tervezett szerkezetben az okvetlen egy évnél rövidebb idő alatt is volna felépíthető, tehát elegendő időnk van arra, hogy úgy a hely iránt az állandóság kérdéssel, valamint a kiállítás főépülete iránt is, az állandóság vagy ideiglenesség között dönthetünk; az állandó épület semmikép nem követelné, hogy a miatt 84-ről talán a kiállítás megtartását még egy évvel halaszszuk. Sőt a központi személypályaudvar, mint tervezve van, az előmunkálatok meg is kezdődtek már, 1883 őszzel fogna elkészülni, tehát elég korán, hogy a személyforgalomnak is utja már ezen kiállítási hely felé mintegy megszokottá válhassék.

És evvel kimerítettnek hisszük az elénk tűzött feladatot; a tanulmányaink folytán megtett javaslatok és indítványokat, megkísértett indokolásait, valamint azokban letett eszméinket mindazok méltányoló indulataiba ajánljuk, kik az ipar ügye, s ennek legfontosabb intézménye az iparkiállítások — különösen Budapest fővárosra való tekintetből — érdekli.

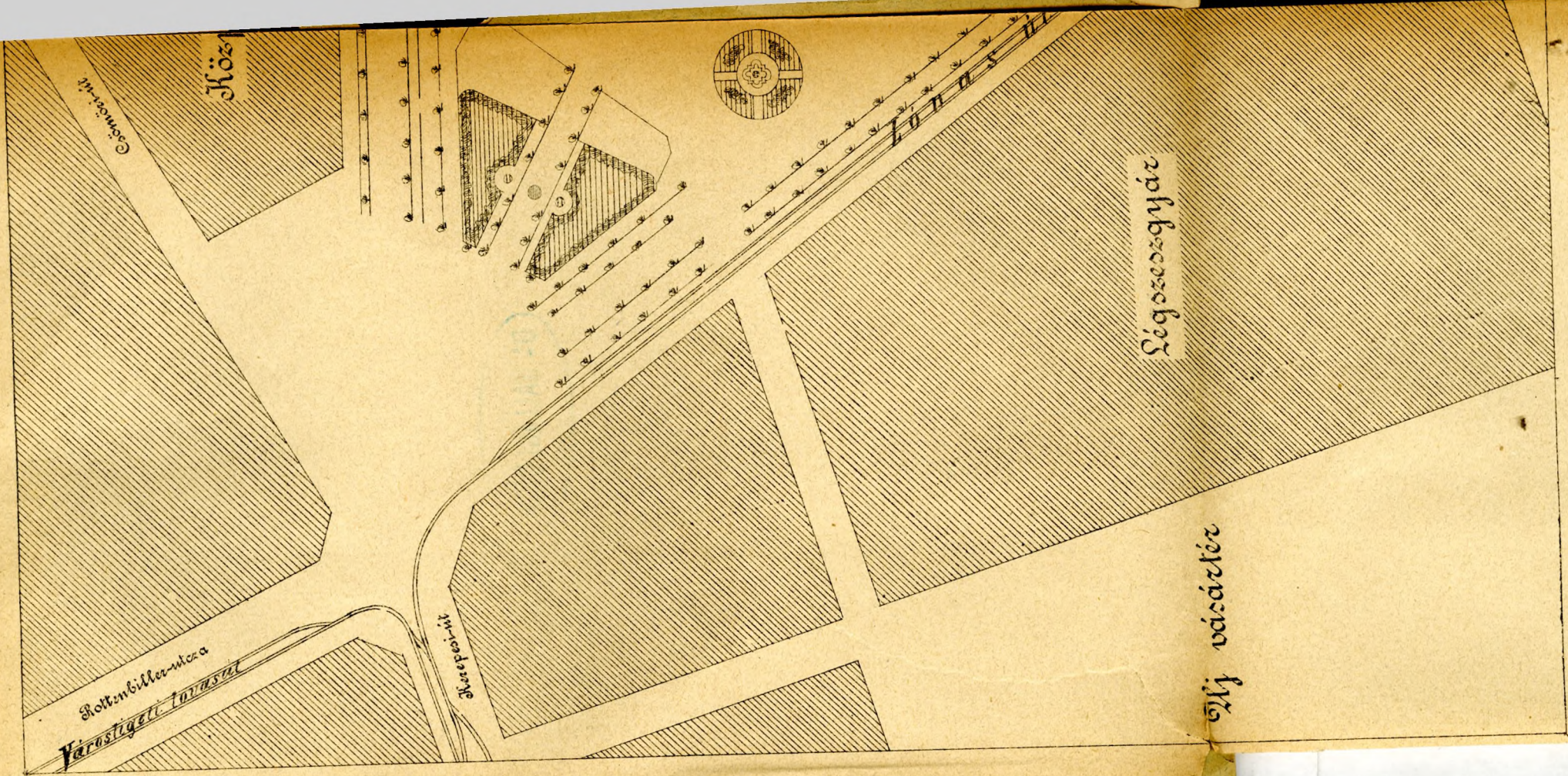
DE BALLAGI GÉZA.

a

1884^{iki} budapesti orsz. ált. kiállítás.

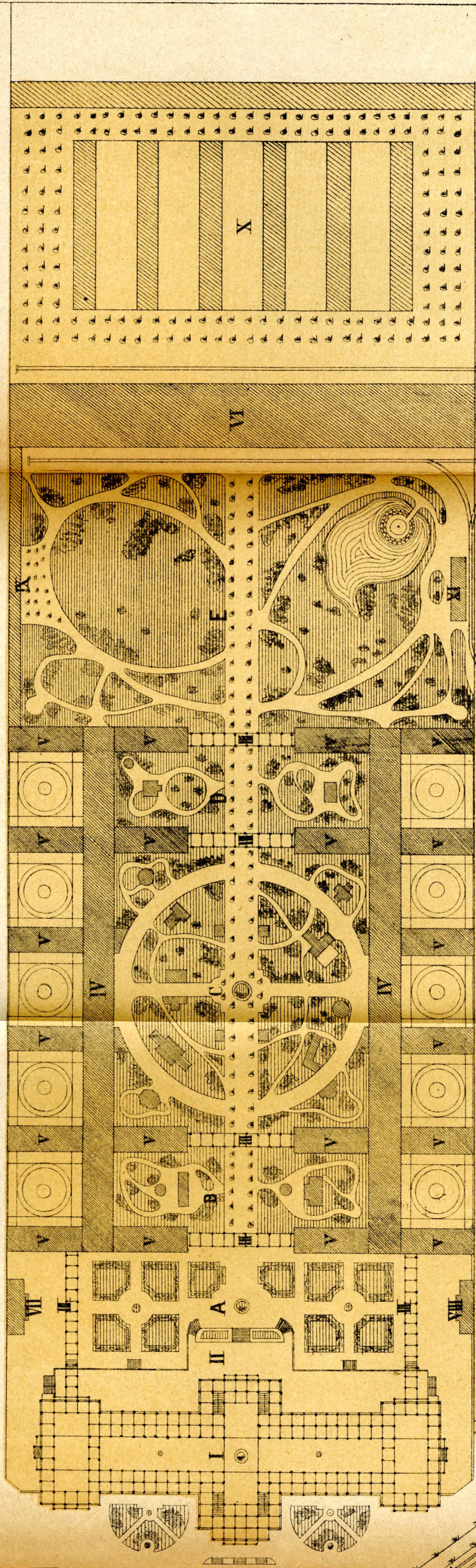
DE-BALLAGI GÉZA

szent István pálya udvar

szent István

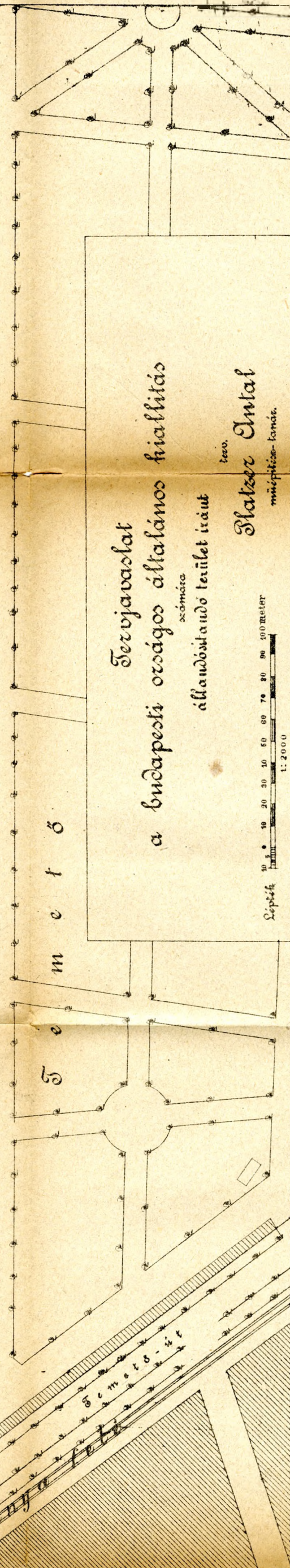
szent István

K e z e p e s i o r s á g - u t

szent István pálya udvar

szent István

DE BALLAGI GEZA.

BUDAPEST, 1882.
NYOMATTA HORNYÁNSZKY VIKTOR.
